

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

sonra, yabgu gibi, külerkin kelimesini de kullanmamışlar ve bu sebepten zamanla bunlar unutulup gitmiştir. Türkiye Selçukluları'nda beyler-beyi memuriyeti olduğu gibi, *saltanat nâibliği* de vardı²⁸¹.

Büyük feodalların en yakın adamları arasında *ınaklar* da görülmektedir. İnaklar, hükümdar ve büyük beylerin daima yanlarında bulunan, hususi hayatlarına girmiş kimselerdi. İnak kelimesi, Kâşgarlı ve eski eserlerimizde ve eski Türk devletleri saray teşkilâtında görülemiyor. Selçuklular da hükümdara çok yakın kimselere bazan *has beg* deniliyordu. İnak sözü İlhanlılar devrinden itibaren geçmektedir.

Beylerin, bey çocuklarının hiç bir zaman yanlarından ayrılmayan arkadaşları vardı ki, bunlara umumi olarak *yoldaş* denildiği görülüyor²⁸². *yoldaş* kelimesi deyim olarak *moğolca nöker* sözünün karşılığıdır. Nitekim destanlarda *nöker* sözü yoldaşın müradifi olarak kullanılmaktadır²⁸³. Tarihte de *yoldaş* kelimesinin bu anlamda kullanıldığına dair bazı misaller vardır. *Sivas - Kayseri* hükümdarı Kadı Burhaneddin, savaşlarda yanında fedakârca çarpışan Halil adlı *Dulkadırlı* bir askere hil'at giydirmiş, dirlik vermiş ve ona *yoldaş* Halil demişti²⁸⁴. İran'da Safeviler'den Sultan Mehmed devri *Şamlu* beylerinden İsmail Kulu Beg, (sonra Han), hükümdarın yakınları arasında yararlıklar göstermiş olduğundan, kendisine *yoldaş* ve *yoldaş başı* ünvanı verilmişti²⁸⁵. Osmanlı devrinde Yeniçeriler'e *yoldaş* sözü ile hitap edildiği de malûmdur.

Kazan Beg'in yoldaşlarının sayısının 300 olduğu görülüyor²⁸⁶. Reşidüddin *Oğuznâme*'sinde de Tuman, babasının tahtına geçmek istediği zaman maiyetine 300 kişi almıştı²⁸⁷. Selçuklu tarihçisi Zâhir-i Nişaburi'de, Selçuk oğlu İsrail (Arslan)'ın Gazneli Mahmud'un katına giderken yanında 300 yakışıklı yiğit olduğunu söylüyor²⁸⁸. Bu kayıtlar bize, umumiyetle han ve büyük feodalların yoldaşlarının sayısının 300 olduğu fikrini veriyor. Fakat beylerin yoldaşlarının sayısı 40 idi. Bunlardan birisi, bey veya şehzadenin *nâibi* idi²⁸⁹. Beylerin yoldaşlarının sayısının 40 olmasının senbolik bir mahiyeti bulunmadığı, gerek destanlardaki açık ifadelerden gerek bazı tarihî misallerden iyice anlaşılıyor. Karaman beylerinden I. Mehmed Bey, Süleyman Bey ve Alâeddin Bey'in maiyetlerindeki yiğitlerin sayısı 40 idi²⁹⁰. Aziz Esterâbâdî'nin sözlerine bakılırsa, Kadı Burhaneddin'in nöker yani yoldaşları kırk kişi

²⁸¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devleti teşkilâtına medhal*, s. 97, 101-102.

²⁸² Gökyay s. 11, 30, 32, 67, 68, 70, 72, 95, Ergin 125, 129, 135, 187, 189, 190, 191, 222.

²⁸³ Gökyay s. 7, 24, 51, Ergin 84, 114, 164.

²⁸⁴ Aziz-i Esterâbâdî, *Bezm u rezm*, Kilisli Rifat yay., İstanbul, s. 277.

²⁸⁵ İskender Beg, *Tarih-i âlem ârâ*, s. 251, 301.

²⁸⁶ Gökyay s. 47, Ergin s. 157.

²⁸⁷ I. Bölüm bk.

²⁸⁸ *Selçuknâme*, Tahran, 1332, s. 11.

²⁸⁹ Gökyay s. 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 22, 26, 32, 48, 49, 53, 59, 65, 67, 68, 72, 116.

²⁹⁰ *Şikâri* tarihi, Konya, 1946, s. 34, 35, 36, 59, 96.

olduğu gibi,²⁹¹ hükümdar olmadan önce Uzun Hasan Beg'in yoldaşlarının da aynı sayıda idiği görülüyor²⁹².

Beylerin ve oğullarının kırk yoldaşları gibi, hatunların da aynı sayıda kızlardan müteşekkil maiyetleri olduğu görülüyor²⁹³.

Beylerin, ordalarında, *çavuşları*²⁹⁴ *avcubazları*²⁹⁵, *ahur emirleri*²⁹⁶ ve *kapıcıları*²⁹⁷ vardı. Ordalarda önemli sayıda *kul* (erkek köle) ve *karavaş* (kadın köle) lar da bulunmakta idi. Bunlar, usaklık, hizmetçilik ve hayvanların bakımı ve sağım işlerinde kullanılıyorlardı.

9 — Kahramanların Müslümanlığı:

Destanlarda kahramanlar bize *Müslüman* olarak tanıtılmaktadır. *Şecere-i Terâkime*'deki *Oğuznâmeler*'den alınmış parçalarda da *Salur Kazan*, *Müslüman* görünüyor ve onun *Müslümanlığa* ettiği hizmetler de belirtiliyor²⁹⁸. Destanlarda sahnede görünen şahıslardan üçü *türkçe* adlar taşıyor. Bunlar: "*Destursuzca* Bayındır Han'ın *yağısın basan* Gaflet Koca oğlu Şir Şem-seddin²⁹⁹, iki kardeş *bebeğin öldürüp zelil gezen* Düzen oğlu Alp Rüstem³⁰⁰, üçüncüsü de *kırk oynaslı* Boğazca Fatma³⁰¹.

Sayet Salur Kazan ve arkadaşları Müslüman değildiseler, onlardan bir kaçının da olsa, bu müslüman adlarını taşımalarını nasıl izah

²⁹¹ s. 283.

²⁹² Diyârbekriyye, yap. 61^b, 82^b; Hasan Rumlu, 76b. Şah Kubat, *Alıncak* kalesinde babası Kara koyunlu hükümdarı İskender'i öldürdüğü zaman yanında 40 kişi vardı (Diyârbekriyye, yap. 54*). Yine kara-koyunlular'dan İsfahan Mirza, *Bağdad*'ı ağabeyisi Şah Mehmed'in elinden almak için, *kalenderler* gibi sakallarını yülütmüş kırk kişiyi birer, birer şehre göndermiş, ve bunların yardımı ile şehri ele geçirmişti (Makrizi, *Kitab us-sulûk*, Ayasofya ktp., nr. 3372, yap. 152 b). Şehzadelerin maiyeti olarak 40 yiğit'in masal unsurları arasında da bulunduğu malumdur. *Hazar ötesi Türkmenleri*'ndeki Koroğlu rivayetinde Koroğlu'nun kırk yiğidi olduğu söyleniyor (Koroğlu, yayımlayan Ata Atagoşut, Aşkabat, 1941, s. 303, 304).

²⁹³ Dirse Han'ın hatununun buyruğunda "*kırk ince kız*" vardı (Gökyay, s. 9, 10, Ergin, s. 88). Burla Hatun, Şekli Melik'in Kazan'ın ordasını basması sonucunda "*kırk ince bellikız*" ile tutsak olmuştu (Gökyay, s. 14, 17, 19, 20, 21, Ergin s. 96, 98, 103, 106, 107). Bu kırk kızın beg kızı olduğu söyleniyor (Gökyay s. 20, Ergin s. 107). Burla Hatun, oğlunu aramaya giden kocası Kazan'ın gelmemesi üzerine; "*kırk ince belli kız oğlanını*" yanına alarak kara aygıra binip Kazan'ın arkasından gitmişti (Gökyay s. 56, Ergin s. 173).

²⁹⁴ Gökyay s. 41, 59, Ergin 144, 178. Kazan öğülürken: "*çağuruben dad verende bol çavuşlu*" sözü de söyleniyor (Gökyay, 59, Ergin s. 144). Kazai salâhiyetlerin de beyler'de olduğu yine bu sözden açıkça anlaşılıyor. İbn Fadlan'ın *seyahatnâmesinden* (s. 13), külerkinlerin yani nâiblerin kazayı işlere de baktıkları görülüyor.

²⁹⁵ Kazan'ın "*şahinci başı*"sından bahsediliyor (Gökyay, s. 105, Ergin, s. 234).

²⁹⁶ Kazan sadakatından ötürü Karaçuk Çoban'ı *imrahor* (emir-iahur) yapmıştı (Gökyay s. 19, 24, Ergin; 105, 115). Beyrek'in babası Bay Büre Bey'in *Imrahor başısı* var (Gökyay s. 26, Ergin s. 118).

²⁹⁷ Gökyay s. 59, 93, Ergin; s. 178-179, 219.

²⁹⁸ III. bölüme bk.

²⁹⁹ Gökyay s. 13, 23, 24, 40, 57, Ergin s. 96, 112, 174.

³⁰⁰ Gökyay 78, 84, 96, Ergin s. 242, 245, 250.

³⁰¹ Gökyay s. 42, Ergin s. 147.

etmelidir? Şimdiki halde kahramanların Müslüman olup olmamaları üzerinde kesin bir hükümde bulunmak, her halde pek mümkün olmasa gerek³⁰²,

10 — Silâhlar :

Oğuzlar'ın başlıca saldırış silâhları şunlardır: *ok*, *kılıç*, *kargı* (süngü, cida) *çomak* (topuz, gürz).

Savunma silâhları: *kalkan*, *sırt zırhı*, *ışuk* (tuğulga).

Okun Türkler'in millî silâhı olduğu malumdur. *Ok*, destanlarda da en önemli silâh olarak geçiyor; kayın ağacından yapılıyordu; Osmanlı devrinde ise umumiyetle çamdan yapılmakta idi. Okların ucundaki demir parçaya *temren* (demren), arkasındaki üç tüy parçasına da *yülek* (yelek) denmektedir. *Yülek*, okun hedefe isabetini sağlamakta önemli bir rol oynamakta idi. Oklar'ın konduğu kaba *bilüg*, bazan da *sadak* deniliyor. *Bilüg*'un seksen, doksan ok aldığı söyleniyor³⁰³. Destanlarda kahramanların *akça tozlu katı* yaylarından sık sık bahsediliyor. *Toz*, yaylara sarılan sırıma deniliyor³⁰⁴. Yayların kirişleri umumiyetle sığır (bilhassa öküz) sinirinden yapıldı. Fakat kahramanlardan bazılarının yaylarının kirişlerinin *kurt sinirli* (Korkut sinirli değil) olduğu söyleniyor³⁰⁵. Yayların kablaları yoktu. Karuya (bilege) asılarak taşınırdı. *Oğuzlar* ve umumiyetle *Türkler*, galiba pratik olmadığından ötürü çok zaman yay kabı kullanmamış olsalar gerektir. Tuğrul Beg 1038 yılında *Nişabur*'a girerken, kolunda gerilmiş olan bir yay vardı³⁰⁶. Kahramanlar, hem meharetlerini artırmak hem de eğlenmek için, *puta*, yani *amaçlara ok* atarlardı³⁰⁷. *Karğı*, destanlarda müradifi olan şu adlar ile de

³⁰² I. destanda iki defa tekrarlanan güzel bir söyleme vardır;

Salkum salkum tañ yilleri esdüğinde
Sakallu bozac turgay sayradukta
Sakalı uzun Tat eri bañladukta
Bidevi atlar issini görüp okradukta
Aklı karalı seçilen çağda
Kalın Oğuz'un gelini kızı bezenen çağda
Göksi güzel kaba tağlara gün degende
Beg yigitler, cilasunlar birbirine koyulan çağda

(Gökyay s. 4, 7, Ergin, s. 78, 85). Bu söylemenin güzel bir bahar veya yaz sabahını anlattığı görülüyor. Buradaki "*Sakalı uzun Tat eri bañladukta*" mısraı, müezzinin sabah ezanı okuduğunu ifade etse gerektir. *Tat* sözünün türkçe bilmeyen ve Türk olmayan toplulukları ve bu arada *Soğd* ve *Farslar*'ı ifade ettiği malumdur (sonuncu anlam için Kâşgarlı, Atalay, I, s. 454, II, 280). Bu mısradaki da "*Tateri*" sözü ile bir *Soğd* veya *Fars* müezzinin kastedildiği şüphesizdir. Anlaşıyorki *Soğd* veya *Fars* müezzinin ezan okuması *Oğuzlar*'ın dikkatini çekmiştir. Acaba bu keyfiyet onların Müslüman olmamaları ile mi ilgilidir? *Tat* kelimesi bugün Türkiyenin bir çok yerlerinde *dilsiz* anlamındadır, yani konuşamayan kimselere *tat* denilmektedir, (*Söz derleme dergisi*, T. D. Kurumu, İstanbul, 1947, III, s. 1321-1322).

³⁰³ Gökyay s. 18, 24, 76, 86, 95.

³⁰⁴ Kâşgarlı, Besim Atalay, III, s. 123. *Toz* kelimesi farsçada da vardır.

³⁰⁵ Gökyay s. 8; Ergin 85.

³⁰⁶ X. yüzyılda *Oğuzlar*, s. 143-144.

³⁰⁷ Gökyay s. 16, s. 30, Ergin s. 100, 125.

zikrolunur: *süngü*, *cida*, *gönder* ³⁰⁸. Bunlardan *süngü*, öztürkçe kelime olup, aynı anlamda olarak, *Orkun yazıtları*'nda geçiyor. *Cida moğolca* olsa gerektir. *Gönder*'e gelince bunun da rumca olduğu söyleniyor. Bütün bu kelimeler XV. yüzyıla ait Osmanlı tarihlerinde de geçmektedir ³⁰⁹. Kargı, koltuk kısılarak dürtmek ve sançmak için kullanılırdı. Ala renge boyandığı için, ona *ala gönder* de deniliyor. Kargı veya süngünün altmış tutam olduğu söyleniyor ki ³¹⁰, şüphesiz mübalağalıdır. Saldırış silâhlarından birisi de *çomak* idi ³¹¹. Çomak. Türkler arasında her yerde ve her zaman kullanılmış bir silâh olup, ağaçtan ve demirden idi. Çomağa aynı zamanda Türkiye'de *bozdoğan* da denilmekte idi ³¹². Çomağın omuza asılı olarak taşındığı anlaşıyor ³¹³.

Savunma silâhları, söylendiği gibi, *kalkan*, *zırh* (egni bek demir don) ve *ışuk* yani tugulga idi ³¹⁴. *İşuk türkçe* bir söz olup, Kâşgarlı da geçiyor ³¹⁵. Bunun müradifi olarak zikredilen *tugulga moğolca* olsa gerektir.

Kahramanlar at üstünde savaşırlardı. Yakın dövüşlerde kılıçla *döne döne* savaştıkları söyleniyor ³¹⁶.

II — Atlar :

Atın, *Türkler*'in hayatında ne kadar önemli bir yeri olduğu malûmdur. Onlar, bütün tarihleri boyunca her yerde atları çok ve binici bir ırk olarak tanınmışlardı. X. yüzyılda başlıca kavimlerin hükümdarları her hangi bir şey ile vasıflanırken, Türk hükümdarı için, *binek atlarının meliki* denilmişti ³¹⁷.

Destanlarda da, *Oğuz eli*'nin ve kahramanların hayatında atın ne kadar önemli bir rolü olduğu açıkça görülüyor. Onlar, "*yayan erin umudu olmaz; at işler er öğünür*", sözlerini sık sık söylerlerdi ³¹⁸. Kahramanların atları pek çok idi ki, bu, tarihî bilgimize de uygundur. Esasen atları çok olduğu için onların etinden de yiyorlardı. Kahramanların atları *donları* ile tarif ediliyor.

³⁰⁸ Gökyay s. 13, 18, 22, 24, 247, 48, 51, 53, 57, 80, 118, 119.

³⁰⁹ Aşıkpaşazâde, İstanbul, 1332, s. 63, 102, 133; Oruç Bey, *Tevârih-iâl-i Osman*, Hannover, 1926 s. 57; Tursun Bey, T. O. E. M. ilâvelerinde, s. 74; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, s. 365; "Cemâat-i Gönüllüyan: zikr olunan tâifinin her birisi yarar at besleyüb at üstünde gönder kullanub ve sağına ve soluna ok atmaya kâdir olalar (Ö. L. Barkan, *Kanunlar*, İstanbul, 1943, s. 355).

³¹⁰ 180. notta gösterilen yerler

³¹¹ Gökyay 24, 26, 48, 67, 80, 90.

³¹² Neşri, Taeschner faksimile, s. 153.

³¹³ Gökyay s. 90; Ergin s. 240.

³¹⁴ Ergin 98, 100, 158, 159, 201, 223, 217, 221.

³¹⁵ Kaşgarlı, Atalay, I., s. 67.

³¹⁶ Gökyay s. 48, Ergin, s. 159, 172. Bu hususta Mehmed Kaplan'ın *Oğuz Kağan destanı ile Dede Korkut kitabında eşya ve âletler* (Jean Deny armağanı, T. D. K., Ankara, 1958, s. 135-161) adlı incelemesine de bakınız.

³¹⁷ ملك الدواب - ملك الترك (İbn ul -Fakih, *Kütâb ul-memâlik*, Leyden, 1885, BGA, V, s. 316).

³¹⁸ Gökyay, s. 91; Ergin, s. 161-162, 217.

Misal olarak, II. destandaki beylerin ava çıkışları parçasını aynen buraya aktarıyoruz ³¹⁹:

“(Kazan) konur atın çektiürdi bütün bindi. Tepel kaşga aygırına Tündar bindi. Gök bidevisini tutdurdı Kazan Beg’ün karındaşı Kara Güne bindi. Ağ bidevisin çekdürdi. Bayındır Han’ın yağsın basan Şir Şemseddin bindi. Parasarun Bayburd hisarından parlayıp uçan Beyrek boz aygırına bindi. Konur atlı Kazan’a Keşiş diyen Beg Yigenek tori aygırına bindi”. “Düşman Şökli Melik’in atının tonu alaca ³²⁰, Deli Karaçar’ın ki kara aygır ³²¹, Beğil’in atı al aygır ³²² idi ki, sonuncusu “yağı kokusunu aldığı zaman ayağı ile yeri döğerdi.” Beyrek, bazı yerlerde boz atlu olarak vasıflanıyor ³²³. Atların başları çokça koç ve toklı başlarına benzetiliyor ³²⁴. At türünü ifade için destanlarda yunt sözü de geçiyor ³²⁵. Atların aygırları makbul idi. Kahramanlardan her hangi birinin kısırağında bahsedilmiyor. İyi at için kullanılan deyim, eskiden ve şimdi de kullanıldığı gibi, yığrık sözüdür ³²⁶. Fakat atların yürüyüş tarzları üzerinde açık bir şey söylenmiyor.

Destanlarda soy ve makbul bir at olarak bidevi atlardan bahsediliyor ve bu ad değişlerde bile: “bidevi atlar issini görüb okradıkta” sözü ile öğülüyor. Bu “bidevi at” sözü ile Arab atı kasdediliyor. Nitekim bir yerde “Arabi atlar” ibaresi geçiyor ³²⁷. Ak-koyunlular’ın resmî tarihi olan Diyarbekriyye’de de bidevi atlar (esb-i bedevi)ın değerli vasıfları belirtiliyor ³²⁸. Arab atının değeri sadece Türkiye’deki halk şiirinde değil, Hazar ötesi Türkmenleri’nin değişlerinde de öğülüyor ³²⁹. Bu böyle olmakla beraber, Türkiye’de Türkmenler’in yetiştirdikleri atlar ³³⁰, İran ve Irak’taki Beryatlar’ın

³¹⁹ Gökyay s. 13, Ergin s. 96.

³²⁰ Gökyay s. 94, Ergin s. 220.

³²¹ Gökyay s. 30, Ergin, s. 126.

³²² Gökyay s. 95, Ergin, s. 221, 223.

³²³ Gökyay s. 111, Ergin s. 240. Türkler’de boz donlu ata eskidenberi değeri verildiği anlaşıyor. Kül Tegin’in bindiği atlardan ikisi boz at olup bunlardan birisi Tacık Çur’un diğeri de İşbara Yamatar’ın boz atı idi (H. N. Orkun, *Eski Türk yazıtları*, T. D. K., İstanbul, 1939, I, s. 46-46). Gök türk beylerinden Küli Çur’un öz atı *örük* da boz at idi (Aynieser, I, s. 136). Osmanlı Şehzadesi Korkut babasına Rüsp Mısır’a gelince, Memlûk sultanı Kansu, onu boz donlu bir ata bindirmişti. Memlûk tarih yazarı İbn İyas boz kelimesini aynen yazıyor: واركبه فرس بوز (Bedayi’-uz-zuhre, İstanbul 1932, IV, s. 157). Dirse Han destanında da Hızır, boz atlu idi (Ergin 88 no.).

³²⁴ Gökyay s. 30, Ergin, s. 125.

³²⁵ Gökyay s. 101, Ergin s. 229.

³²⁶ Gökyay s. 30, Ergin, s. 125.

³²⁷ Gökyay s. 20, Ergin s. 108.

³²⁸ Diyarbekriyye 74 b.

³²⁹ A. Burnes, fransızca çevirmesi *Voyages, de l’embouchure de l’Indus à Lahur, Caboul, Balh et Boukhara*, Paris, 1835, III. s. 23.

³³⁰ Marco Polo (*La description du monde*, L. Hambis, Paris 1955, s. 21) Türkiye Türkmenleri’nin güzel atlar yetiştirdiklerini yazıyor. Bunlar *Graz Anadolu*’da bilhassa Konya ovasında yetiştiriliyordu. Bu atları yetiştirenler *veçir* bile bu atlardan verdikleri için kendilerine *Atçeken* denilmiştir. Avrupa’da ve *İtaliye* Mısır’da

atları da ³³¹ her yerde soy ve değerli atlar olarak tanınmışlardı. Mesafe için, Türk mesafe ölçüsü olan *ağaç* ³³² deymi kullanıldığı gibi ³³³, *belen* gibi coğrafî deyimde söyleniyor ³³⁴.

12 — Yemekler :

Göçebe bir hayat sürdükleri için *Oğuzlar*, *koyun*, *at* ve *deve* gibi yetiştirdikleri hayvanların etinden yemekte idiler. Koyun eti olarak *akça koyun* eti makbul idi. Destanlarda koyun için *şişlik* sözü kullanılıyor ³³⁵. Bu deyimle koyunun çevirmesi veya *şiş kebapı* kastedilmiş olsa gerektir. Koyun etinden yapılan bir yemek olarak *yahni* adı da geçiyor ³³⁶. *Yahni* bugün de *Türkiye*'de yapıp pişirilmektedir. Bu yemek XV. yüzyılda İran'da da biliniyordu. Destanlarda, *Türkler*'in, *İranlılar* ve *Arablar*ca da tanınmış olan ünlü aşları *tutmaş*, *buğra* ve *umac* gibi yemeklerin adları görülmüyor. Türkçe bir kelime olan *ekmek* (etmek) sözü sık sık geçtiği gibi, *gömeç* ³³⁷ kelimesi de görülmüyor.

Kâşgarlı'da da geçen ³³⁸ ve *İranlılar*ca tanınmış olan *gömeç*'e gelince, bu, umumiyetle küle gömülerek pişirilen *çörek* veya *yumuşak ekmektir*.

Destanlarda millî besinlerden *yoğurd*'un da adı geçiyor ³³⁹.

13 — Giyim :

Destanlarda giyime dair açık bilgiler elde edilemiyor. Elbiseye öteki Türkler'de olduğu gibi, ton (don) adı verilmektedir. Bozoklar'ın başı Uruz Koca'nın erkek derisinden *kürk* ve *külâh* giydiğinden bahsediliyor. ³⁴⁰

bile tanınmış olan *Karaman atları* işte bu atlardır (*Narrative of the Vincentis D'Alexandri*, s. 227; Busbek, *Türk Mektupları*, s. 134-138, 197). Fakat, XVII. yüzyıldan itibaren Türkiye'deki büyük kargaşalıklar, uzun savaşlar, bu soy atların da yok olmasına sebep olmuştur. Mısır'da Memlûkler katında da *Türkmenler*'in atları makbuldu. Memlûk eserlerinde bu *Türkmen* atları türkçe *iğdiş* adıyla anılmıştır. Arablar kendi atlarının kısırağına binmeyi tercih ederlerdi. Türkler ise aygırlara ve *iğdiş* atlara binerlerdi. Söylendiği gibi, Arab ülkelerinde, Türkiye Türkleri'nin *iğdiş* atları pek ünlü idi.

³³¹ *Bayatlar*'ın hem İran'da hem de Irak'ta bulunanları kendi adlarına izafe edilen soy atlar yetiştiriyorlardı. Hattâ Şah Abbas, bu atlardan *Hindistan* hükümdarlarına armağan gönderiyordu (F. Sümer, *Bayatlar, Türk dili ve Edebiyatı dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, IV, sayı 4, s. 385).

³³² Ağaç maddesi, İ. A., I, s. 148. Kâşgarlı'da *yığaç*, bir fersahlık mesafe olarak gösteriliyor (B. Atalay, III, s. 8).

³³³ "Kâfirler yedi ağaç yer karşı geldiler" (Gökyay, s. 67, Ergin, s. 188).

³³⁴ "On belen yer aşırıldı" (Ergin, s. 126).

³³⁵ Gökyay, s. 7, 11, 12.

³³⁶ Ergin, s. 78, 145, 203.

³³⁷ Ergin, s. 141.

³³⁸ "Kömeç: "küle gömülerek pişirilen çörek" (Atalay I, s. 360). *Gömeç*, bugün Türkiye'nin bir çok yerlerinde, Kâşgarlı'nın söylediği gibi küle gömülerek yapılmaktadır. Bazı yerlerde adı, *kömme* ve *kömbe*'dir.

³³⁹ Ergin, s. 141.

³⁴⁰ Gökyay s. 23, Ergin s. 113.

ki, bununla kahramanların giyimlerinin, *Moğollar* gibi, deriden olduğu fikrini ileri sürmek mümkün değildir. *Oğuzlar*'ın keçe elbiseler giydikleri ve bunların da ak renkte olduğu muhakkaktır³⁴¹. Destanlarda da günlük giyim olarak ak renkli kaftanlardan bahsediliyor³⁴². Kızıl renkli kaftanı ancak evlenecek olan kimse giymektedir³⁴³. Baş kabı olarak, *börk* ve kaba sarık adları geçiyor³⁴⁴. *Türkmenler*'in giydiği *börk*'ün özel bir şekli olup, kızıl renkte idiğini biliyoruz³⁴⁵. Tuğrul Beg, 1038 yılında Nişabur'a girerken başında sarık vardı³⁴⁶.

³⁴¹ X. Yüzyılda *Oğuzlar*, s. 143-144.

³⁴² Gökyay s. 32, 33, 34, Ergin s. 129, 130, 131, 134.

³⁴³ Gökyay s. 32, Ergin s. 129.

³⁴⁴ Gökyay s. 33, 35, Ergin s. 130, 134, 135.

³⁴⁵ İbn Bîbî (tıpkıbasım, T. T. K., Ankara, 1956, s. 696), 1277 yılında Konya üzerine yürüyen Karaman oğlu Mehmed Beg'in buyruğundaki *Türkmenler*'in kızıl külahlı ve çarıklı olduğunu yazıyor. Aydın oğullarının *börkleri* de kızıl renkte idi (Enveri, *Düstürnâme*, İstanbul, 1928 s. 83). XIV. yüzyıldaki *Türkiye Türkleri*, umumiyetle kızıl *börk* giymekte idiler :

" Ali Paşa ayıttı, etrafındaki beylerin *börkleri* kızıldır. Senûn has bendeleriniñ *börkleri* ak olsun Orhan Gazi bu sözi kabul idüb buyurdu. Bilecük'de ak *börkler* бүkdürüb, âdem gönderüb Amasya'da Hacı Bektaş-i Horasanî'den icâzet alub, evvel kendü giyüb andan tevâbiî giydiler (Neşri, I, s. 154-155, dahi 156-157). Fakat, ak *börk*, Orhan Bey'den çok önceleri giyilmeye başlanmış idi. Eflâk İ'nin bildirdiği üzere (*Ârifler*'in menkıbeleri, çeviren Tahsin Yazıcı, Ankara, 1953, I, s. 525) ak *börk* giymeyi Uç bölgesi beylerinden Mehmed Bey moda haline getirmişti. Safevîlerin Türkiye'de göçebe ve köylü Türkler'den olan taraftarlarına kızılbaş denildiği malumdur. Bunların kızıl *börk* giymeleri bizim düşündüğümüze göre, şeyhlerinin buyruğu veya onlara uymak için değil, millî geleneğe bağlı kalmaları ile ilgili olmalıdır; yani başlığın rengi hususunda müridler müridlerinin değil, müridler müridlerine uymuş olsalar gerektir. XVI. yüzyıl başlarında artık şehirlerde de ak *börk* giyildiğinden köylü ve göçebelerin kızıl *börk* giymeleri onlar için ayrıntı bir vasıf olmuştur. Safevîler'in Türkiye'deki müridleri ise, işaret edildiği gibi, göçebe ve köylü Türkler'den idi. Bununla beraber Osmanlı ordusunda kızıl *börk* giyen birlikler de vardı. *Erdebil şeyhleri*'nin siyasî faaliyete geçmeleri Safevî devletinin kuruluşu ve bu devletin yaşamasında en önemli rolü Türkiyeli göçebe ve köylü Türkler oynamışlar ve bununla ilgili olarak ta pek çok Türkiyeli Türk yurdlarını bırakıp İran'a gitmişlerdir. Biz bu mes'eleye dair hazırladığımız mufassal bir incelemeyi yakında yayınlayacağımızı ümid ediyoruz.

³⁴⁶ X. Yüzyılda *Oğuzlar*, s. 143. Batı Gök Türk hükümdarı Şe-Hu Kağan'ın başında bir parçası enseye sarkan bir sarık vardı (E. Chavannes, *Documents sur les Tou-kie-toues- occidentaux*, Paris, 1941, s. 194). XIV ve XV. yüzyıllarda Türkiyede'ki hükümdar, bey ve emirlerin, halkın *börk* giymelerine karşılık, başlarında sarık bulunduğunu biliyoruz. Bu sarığın, helozoni şekilde kıvrımları olup, güzel bir görünüşü vardı. Türk sarığı orta büyüklükte idi. İbn İyas (IV, s. 47, 75, 154) *Türkiye türkleri*'nin sarıklarına türkmen sarığı (عمامة تركمانية) diyor. Mısır'a gelen şehzade Korkut'un sarığı adamlarınıninkinin aksine olarak, küçük idi (İbn İyas, s. 154). Kısaca XIV-XVI. yüzyıllarda Türkiyede'ki kızıl ve ak renkte *börk* ile sarık sarılıyordu. Sarığı hükümdar ve beyler sarmakta ve *börkü* de halk ve askerler giymekte idiler.

Ayak kabı olarak *sokman* ve *edik*'ten bahsediliyor ³⁴⁷. *Sokman*, bir kaç yüz yıl öncesine kadar, Türkiye'de orduda ve halk da, hattâ kadınlar arasında bile giyilen uçları kalkık ve konçları uzun çizmelerdir. Bu çizmelerin renkleri de umumiyetle sarı ve kırmızı idi ³⁴⁸. *Edik*, *sokman*'ın müradifi olarak kullanılmıştır ki, bazı eski eserlerde de öyledir. Kahramanların dizcik ve karuçuk bağlandıkları da söyleniyor ³⁴⁹. *Oğuzlar* ve umumiyetle Türkler, Ortaçağda kara renkli elbiseler giymemekte idiler. Çünkü, bu renk onlar katında mahkûmiyet, zillet ve felâketin timsali idi. Bu sebeble kara renkli elbiseleri onlar yaşlı oldukları zaman giyerlerdi. Destanlarda kâfirlerin ve dervişlerin kara donlu olduklarının söylenmesi de ³⁵⁰ yine bu sebeble, yani onların bu renkte elbiseler giymemeleri ile ilgilidir.

Kısaca, XIV - XVI. yüzyıllarda, Osmanlılar da dahil olmak üzere, Türkiye Türklerinin kıyafetleri, *Çağatay Türkleri*'ninki gibi idi. Yani Türkiye'deki hükümdarlar, beyler ve askerler şöyle giyiniyorlardı: üst'de yenleri dar, kolları uzun bir kaftan (dolama ?) olup, bunun üzerinde kolları kısa, pamuktan başka bir kaftan (tekele) vardı. Beyler, kızıl ipekten kıvrımlı ve güzel görünümlü sarık sarıyorlar, askerler de keçeden ak ve kızıl renkli börk giyorlardı. Askerlerin ve halkdan çoğunun ayaklarında, çizme (*edik*, *sokman*) vardı. İbn İyas Türkiye Türklerinin kıyafetine *Türkmen kıyafeti* diyor. Destan kahramanlarının kıyafetlerinin XIV - XVI. yüzyıllarda Türkiye Türkleri'ninkinin aynı olduğu görülüyor.

Tarihçe *Oğuzlar*'ın saçları omuzlarına kadar uzattıklarını, buna karşılık yüzlerini tıraş ettiklerini biliyoruz ³⁵¹. Destanlarda, kocalar, yani yaşlılar *ak sakallı* olarak vasıflanıyor. Kahramanlardan Yigenek için kulağı *altın küpeli* deniyor ³⁵². Orta çağda Türk hükümdar ve beylerinin eski bir geleneğe uyarak kulaklarına küpeler taktıklarına ait elimizde birçok misaller vardır ³⁵³.

Yine destanlarda *Oğuzeli*'nde bazı yiğitlerin yüzlerinin peçeli olduğu söyleniyor ki, bunlar başlıca Kan Turalı, Kara Çekür ve oğlu Kırk Kınık ve Boz aygırlı Beyrek idiler ³⁵⁴.

³⁴⁷ Gökyay s. 51, 81, 86, Ergin s. 165, 205, 212.

³⁴⁸ *Mısır*'ın fethi üzerine, Osmanlı hizmetine alınan *Çerkes* memlûkleri, çağdaş müverrih İbn İyas'ın ifadesi ile *Türk* kılığını bırakıp *Türkmen* kıyafetine girmişler ve bu arada ayaklarına da *sokman* (*sukmanât*, müverrih bu türkçe kelimeyi kullanıyor) giymişlerdi (Bedâ'î'uz-zuhur, İstanbul 1932, V, s. 75, 216).

³⁴⁹ Gökyay s. 100-101, Ergin s. 28.

³⁵⁰ Gökyay s. 8, 51, Ergin s. 87, 164, 193, 194, 205, 218, 226, 230, 233.

³⁵¹ *X. Yüzyılda Oğuzlar*, s. 143. Türkiye'de gerek askerlerin, gerek başı bozuk kimse-lerin de yüzleri tıraşlı idi. *Mısır*'ın fethi üzerine Osmanlı hizmetine giren *Çerkes* memlûklerinin ilk işi sakallarını kestirmek ve *Türkmen* kılığına (yani Osmanlı kıyafetine) girmek olmuştur (İbn İyas, IV, s. 75, 206, 216, 217, 244, 328).

³⁵² Gökyay s. 23, 57, Ergin s. 113, 175.

³⁵³ Bu hususta Köprülü, *Altın küpeli Oğuz beyleri*, Azerbaycan yurdbilgisi, İstanbul, 1932, sayı 1, s. 17-21.

³⁵⁴ Gökyays. 28, 68, Ergin s. 122, 188. Peygamberin son zamanlarında Yemen'de

Onların, çok yakışıklı oldukları için yüzlerini peçe ile örttükleri anlaşıyor. Fakat çok yakışıklı olan yiğitlerin yüzlerini niçin peçe ile örttükleri hususu bilinmiyor. İhtimal bu husus, belki “*nazar değme*” inancı ile ilgilidir.

14 — Aile Hayatı :

Hepsi beylerden olan kahramanların tek kadınla evli oldukları görülüyor. Destanlarda ne kumadan ne de ortak bahsediliyor. Kahramanların tek karıları vardır. Bu husus pek dikkate değer. Büyük feodal, beylerbeyi Kazan'ın bile tek bir karısının (boyu uzun Burla Hatun nun) adı geçiyor. Onların kadınlara karşı saygı ve sevgi ile davrandıkları görülüyor. Kahramanlar bir çok hususlarda kadınlarının tavsiyelerine göre hareket ediyorlardı. Onlar karılarına “*görlüm* (güzelim) sözü ile hitap ediyorlar. Kadınlar, kocalarına kızdıkları zaman, onlara acı ve sert sözler söylemektedirler. Evlenmede, kız evinin oğlan evinden *kahın* veya *başlık* istemesi (mal talebetmesi) geleneği vardı³⁵⁵. X. yüzyılda Oğuzlar'da da aynı şey görülüyor³⁵⁶. Birbirini seven aileler daha çocukları beşikte iken onları bir birlerine nişanlamakta idiler³⁵⁷. Erkek nişanlandığı kızın parmağına kendi yüzüğünü takmaktadır³⁵⁸. Kız da nişanlısına kendi diktiği kırmızı renkte kaftan göndermekte ve oğlan gerdeğe bu kaftanı giyerek girmektedir. Nişanlıktan bir müddet sonra düğün yapılmaktadır. Düğünde, güveyinin yüzüğüne arkadaşları tarafından ok atma geleneği vardı³⁵⁹. Güveyi gerdeğe gireceği yeri ok atarak tâyin ederdi³⁶⁰.

Destanlarda beylerden bir çoklarının birbirleri ile dönürlük kurmuş oldukları görülüyor. Beylerbeyi Kazan, Bayındır Han'ın güveyisi olduğu gibi, anası da *Bozoklar* başbuğu Uruz Koca'nın kardeşi idi. Yine *Üçoklar*'dan Bay Büre Beg oğlu Beyrek, *Bozoklar*'dan Bay Biçen Beg'in kızı ile evli idi. Yine *Üç Oğuz*'dan olması muhtemel bulunan Kazılık, *Bozoklar*'dan sayılan *Buğdüz* Emen'in kardeşi ile evlenmiş ve bu evlenmeden oğlu Yigenek doğmuştu. Şu misaller, *Oğuzlar* arasında *dış evlenme* (exogamie) geleneğinin bulunduğu hükmünü belki verdirebilir ise de, bu hususta kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Çünkü, bu evlenmelerde sadece siyasi ve içtimai bir gaye güdülmüş olabilir. Üstelik, Kazan'ın kardeşi Kara Güne'nin oğlu Kara Budak'ın amcasının (yani Kazan'ın) kızı ile evli olduğunu biliyoruz³⁶¹.

Destan kahramanlarından bazılarının kendileri gibi iyi ata binen, kılıç kuşanan eş istedikleri görülüyor ki, bunun bir masal unsuru olmayıp *Türk*

peygamberlik iddiası ile ortaya çıkmış olan El-esved ül Ansî daima peçe ile gezerdi. Bu yüzden kendisine *Zu'l himâr* yani *peçeli* lâkabı verilmişti (İbn ul-Esir, II, s. 162).

³⁵⁵ Gökyay s. 31, Ergin s. 128.

³⁵⁶ X. Yüzyılda Oğuzlar, s. 142.

³⁵⁷ Gökyay s. 25, Ergin, s. 117.

³⁵⁸ Gökyay s. 29, Ergin s. 123.

³⁵⁹ Gökyay s. 40, Ergin s. 143.

³⁶⁰ Gökyay s. 32, Ergin s. 129.

³⁶¹ Gökyay s. 23, Ergin s. 112.

el ve boylandı her zaman bu gibi kız ve kadınlar bulunmakta idi³⁶². Bunun gibi Beyceğin nişanlısı Bani Çiçek'le görüşmesine de şaşmamak gerek. Çünkü Kaşgarlı: "kız birle küreşme kısırak birle yarışma" şeklinde bir ata sözü yazıyor ve bunun, Karahanlılar'dan bir prensesin gerdek gecesi, Gazneli Sultan Mes'ud'u ayağı ile dokunarak yıkması üzerine söylendiğini açıklıyor³⁶³. Beyrek te sevgilisine yenilmekten güç kurtulmuştu.

Kısaca destanlarda kadınlara yüksek ve değerli bir yer verilmektedir. Deli Dumrul, anasından beklemediği fedakarlık sözünü, ummadığı karısından istiyor³⁶⁴.

Oğuz eli'nde kadınların cemiyet içinde ne kadar şerefli ve yüksek bir mevkii olduğuna şundan da anlamak mümkündür ki, Ebulğazi'nin *Şecere-i Terakime'sinde* kaynak olan *Oğuznâmeler*'de bir çok kadınların Oğuz eli'nde büyük yaptıkları söyleniyor ki, bunların başında Kazan Beg'in karısı Burla Hatun da vardı³⁶⁵.

Beylerin yarı doğmuş çocukları, "dolaması altın beşiklerde" uyutuluyor ve dayelere verilerek büyütülüyordu. Kız çocuklara sahip olmak, onlarda, *Arablar*'da olduğu gibi, bir zillet değildi. Bay Bigen Beg, kız çocuğu olması için, Kalın Oğuz beylerinin alkışını yani duasını rica etmişti³⁶⁶. Beyler'in yetişkin, delikanlı oğullarına karşı davranışları şefkat ve sevgi ifade ediyor ve baba ile oğul arasındaki münasebetler resmîyetten uzak görünüyordu. Destanlarda, anaya karşı saygı her vesile ile belirtiliyor, "ana hakkı Tanrı hakkıdır", deniliyor³⁶⁷.

Destanlarda kardeş sevgisi ve kardeş sahip olmanın ehemmiyeti türlü vesileler ile belirtiliyor. Hatîâ, destanlardan bazılarının konusu, tutsak düş-

³⁶² Kara koyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un kızlarından birisi *Biddis Kurd* hâkimi Şemseddin ile evli idi. Kara Yusuf'un kızı, *Türkmen* olduğun için, at koşturmayı, çevkan oynamayı, ok atmayı çok seviyordu. Kocasını olan *Biddis* hâkimi: "biz *Kurd*üz, *Türkmenler*'in *glenegi bizim halkımız arasındadır* hoş ve makbul karşılanmaz" diyerek, karısının bunlarla meşgul olmasını önlemeye çalışmış ise de bu müdahalesi aralarında geçimsizlik yaratmış ve belki arımlarına sebep olmuştu (Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 497). 1432 de *Türkiye*'den geçen *Betrandon de la Broquiere* (Le Voyage d'outremer, Schefer yay, Paris, 1892, s. 81-82) *Türkmen* kadınlarının yiğit kadınlar olup erkekler gibi savaşıkları ile iştigalini ve buna çok hayret ettiğini yazıyor. Geçmiş, Hama yakınında, 6-8 kargılı *Türkmen*'in yanında yine kargı taşıyan bir kadın görmüştü (gösterilen yer). XIX. yüzyılda bile, *Cirid* boyu oymaklarının dan birinin ketbudası olan Kara Fatma, *Kırım* savaşına katılmıştı (Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, Türk tarih encümeni mecmuası, 11-88, s. 349).

³⁶³ Kilişli, I, s. 394, Atalay, I, 474.

³⁶⁴ Ergin s. 183, Destanlardaki kadınlar ile ilgili sözler bir çok yönlerden M. Kaplan tarafından incelenmiştir (bk. *Dede Korkut kitabında kadın*, *Türkiyat mecmuası*, IX, s. 99-112).

³⁶⁵ III. Bölüm bk.

³⁶⁶ Gökay s. 25, Ergin s. 117.

³⁶⁷ Gökay s. 20, 100.

373 (Kilisli, III, 277, Atalay III, s.) يقال ال بككا يکچ یکنی ای طأطأ رأسه للایر وغيره
375). Türkiye Türkçesinde *baş indirmek* deyimini bir kimsenin önünde saygı ile eğilmek anlamına geliyor (Tarama Sözlüğü, I, s. 79).

büyüklerin önünde, diz çökerek konuşur idi ³⁷⁴. Bugün *Türkiye*'de köylerde bu gelenek henüz yaşamaktadır. Küçükler büyüklerin elini öperler, büyükler de onların boyunlarını öperlerdi ³⁷⁵. Uzun zaman ayrı kalıp buluşukları zaman birbirlerine sarılırlardı.

15 — Eğlenceler:

Destan kahramanları olan beyler, vakitlerini *savaş*, *av* ve *toylar*, yani ziyafetler ile geçiriyorlardı. Onlar *ava* özel bir önem veriyorlardı. Beylerin ordalarında avcibaşları vardı. Beyler, bazan yalnızca yurtlarındaki av yerlerinde avlanırlar, bazan da herhangi birisinin davetlisi olarak toplu bir halde *ava* çıkarlardı. Başlıca av hayvanları yürürden *geyik*, *sığın* ve uçardan da *kaz*, *ördek*, *keklik* ve *güvercin* idi. Kuşların avında *doğan*, *şâhin*, *sungur* gibi avcı kuşlar kullanılıyordu ³⁷⁶.

Destanlardan birinde av ile ilgili bir gelenekten bahsediliyor. Buna göre, bir kimse, kendi toprakları içinde, başkası tarafından avlanmış bir hayvandan pay dilemek hakkına sahip idi ³⁷⁷.

Beylerin sık, sık toylar yani büyük ziyafetler verdikleri görülüyor. *doğum*, *beyoğlunun ilk avı*, *herhangi bir dilekte bulunma*, her hangi bir işin görülmesi, tutsaklıktan ve bir felâketten kurtulma, kısaca herhangi bir sevinç vesilesi ile *toy* verilirdi ³⁷⁸. Bir de, metbuların tâbiler verdikleri resmî mahiyeti haiz toylar vardı. Bu resmî toylarda veya onlardan birinde, tâbiler, metbularının müsaadesi üzerine *toyun* verildiği yerdeki eşyaları, ziyafetten sonra yağmalarlardı. Beylerbeyi Salur Kazan, Uçok ve Bozok beyleri üstüne yığınak olunca yağmalı *toy* verirdi. Yenilip, içildikten sonra Kazan Beg, hatununun elinden tutarak dışarı çıkar, davetliler, *toyun* verildiği yerdeki bütün eşyaları yağmalarlardı. Yağmadan sonra beyler, metbularını selâmlarlar ve atlarına binerek yurtlarına dönerlerdi. Yağmalı toya okunmamak, tâbilerin tâbilik bağlarını koparmalarına ve hattâ metbularına karşı düşmanca bir tavır almalarına sebep oluyordu. Beylerbeyi Kazan, son defa *Bozok* beyleri bulunmadığı bir zamanda, evini yağmalatmış, onun bu hareketi *Bozoklu* başbuğu Uruz Koca'nın kendisine karşı ayaklanmasına sebep olmuştur.

Türkler, İslâm ülkelerine geldiklerinde, bir çok gelenekleri arasında *yağmalı toy* geleneğini de getirmişlerdir. Fars edebiyatındaki *Hwân-i yağma* yani *yağma sofrası*, deyimini işte bu *yağmalı toyu* ifade etmektedir ³⁷⁹.

³⁷⁴ Ergin 131, 154, 199.

³⁷⁵ Ergin s. 187, 211, 229, 233.

³⁷⁶ Ergin s. 85, 122, 179, 216, 218.

³⁷⁷ Ergin s. 122. Bu gelenek üzerinde H. Eren, *Dede Korkut kitabına ait notlar*, *Pay dilemek-pay vermek*, Türk dili ve tarihi hakkında araştırmalar, T. T. K., 1950, s. 33-37.

³⁷⁸ Gökyay s. 3-4, 5, 13, 27, 45-46, 51, 61, 85, 91.

³⁷⁹ *Hille-Arab* hükümdarı Seyf ud-devle Sadaka, Selçuklusultanı Melikşah şerefine verdiği *toyda* Türk geleneğine uyarak, sofradaki altın ve gümüş takımları yağmalatmıştı (İ. Kafesoğlu, *Sultan Melikşah devrinde Büyük Selçuklu imparatorluğu*,

Destanlarda *şölen* sözü de sık sık geçmektedir³⁸⁰. Bu söz ziyafet anlamında kullanılıyor ki, farsça eserlerde de öyledir³⁸¹.

Oyunculardan çocuk ve delikanlıların oynadıkları *aşık* oyununun adı geçiyor³⁸². *Aşık* oyunu millî bir oyun (bilhassa çocuk oyunu) olup, Gök Türkler'den bugüne kadar *Türkiye*'de ve başka *Türk* ülkelerinde oynanmış ve oynanmaktadır³⁸³. *Aşık*, ortaçağda, yapılacak bir teşebbüsün müsbet netice verip vermiyeceğini anlamak için de kullanılıyordu³⁸⁴.

16 — Ruhî Davranışlar ve Görenekler :

Destan kahramanları hislerinin çabuk tesiri altında kalan insanlar olarak görünüyorlar. Kahramanlardan bazılarının acığı tuttuklarında yani kızdıklarında bıyıklarından kan çıktığı, yahut kara taşı kül eyledikleri

s. 137-138. Not 3). *Suriye* hükümdarı Nureddin Mahmud, *Mısır*'da kendisine karşı itaatsizlik, göstermeye başlamış olan Selâhaddin-i Eyyubî'ye karşı yürümek için 1174 Mayıs ayında *Dımaşk*'a gelmiş ve bayram günü *Gök meydanda* kargı oynamış ve *kabak*'a ok atarak (ورمي القبق) eğlendikten sonra *Gök meydanda* çadır kurdurmuş, namazı ve *Kadı asker*'in hutbesini takiben de halk için sofralar kurulmuş ve bu sofralar *Türk geleneğ*'in'ce yağma edilmişti (وانهب على عادة الترك) Kaleye dönen Nureddin, burada da kendi sofrasını kurdurmuştu (İbn Vâsıl, *Muferric ul kurub*, C. Şeyyal yay., Kahire, 1953, s. 261).

Osmanlı devrinde *Yeniçeriler*'e, *ulûfe* yani maaş dağıtıldığı günler de, sarayda yemek verilirdi. Onların, verilen yeğmeği yemeleri itaatlarını gösterir, bundan büyük bir sevinç duyularak kurban kesilirdi. Şayet yemeği yemezler ise, bu, onların küskünlüğü ve isyan çıkaracakları anlamına gelirdi. Yemeği müteakiben *Yeniçeriler*, bölük, bölük gelerek masalar üzerine konmuş para keselerini kapışarak yani yağmalayarak bunları omuzları üzerinde odalarına götürürlerdi (İ. H. Uzunçarşılı, *Kapukulu ocakları*, T. T. K., Ankara, 1943, I, s. 421-422). Şu husus, açıkça anlaşılacağı üzere, eski Türkler'deki metbuluk tabilik münasebetleri ve *yağmal*ı toy geleneğinin devamından başka bir şey değildir. Bununla beraber şu kayıt Osmanlı devrinde bu geleneğin yaşadığını daha açık bir şekilde gösteriyor: “ve ertesi gün âmme-yi *Yeniçeri-yâna ziyafet yağması ve ertesi günü dahi ulema ve meşâyih davet olunub in'âm-ı bi intihası mukarrer oldu* (Solakzâde, *Tarih*, İstanbul, 1298, s. 447). Yağmal toy geleneği ile ilgili olarak *yağma* kelimesi *Mısır*'da sofrâ (yağma=es-sumât, el hwan) anlamına da gelmiştir (*Kitab ül-idrâk*, İstanbul, 1931, s. 95). Yağmal toy hakkında ayrıca bk. O. Turan, *Türkiye Selçukluları hakkında resmî vesikalar*, T. T. K., Ankara, 1958, s. 31.

³⁸⁰ Gökyay s. 37, 38, 41, 83, 97, 110, Ergin s. 139 140, 145, 210, 224, 238.

³⁸¹ *Şölen* sözüne ne Kâşgarlı'da ne de eski kitâbelerde rastgeliniyor. Selçuklu devrine ait edebî ve tarihî eserlerde de bu kelime görülmüyor. *Şölen*, *Moğollar*'ın gizli tarihinde geçmekte olup (şülen), *çorba* ve *umumî ziyafet* anlamındadır (Çeviren Ahmet Temir, T. T. K., Ankara, 1948, s. 58, 144, 153, 202, 204). Farsça eserlerde de *şölen*, (شیلان) yazılışı ile, *Moğol* devrinden itibaren görülüyor.

³⁸² Gökyay s. 5, Ergin s. 81.

³⁸³ Gök Türkler de erkekler *aşık* oyunu oynamayı severlerdi. Kadınlar da *top* oynarlardı (S. Julien, *Documents sur les Tou-kioü*, Journal Asiatique, 1864, s. 353). Çin sarayında tutsak bulunan Gök Türk tekinleri bile *aşık* oynıyorlardı (aynı yazı, s. 516).

³⁸⁴ İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in ölümünden sonra *Sivas Kayseri* dolaylarını müstakil olarak idare etmeye başlamış bulunan Eretne (yahut Ertene) 1343 de *Çobanlı*

söyleniyor³⁸⁵. Onlar şeref ve haysiyetlerini koruma hususunda pek hassas kimselerdir; en küçük bir dedikodudan korkmaktadırlar. Dirse Han, çocuğu olmadığından ötürü, *kara otağa* oturtulub, önüne kara koyundan *yahni aşı* getirilmesinden üzülererek, yoldaşlarını alıp ordasına dönmüştü³⁸⁶. Begil avcılıktaki maharetinin, kendisinden değil de, atından geldiğini söylemesinden dolayı, "*alplar içinde bizi kuskunumuzdan balçığa batırdıñ*" diyerek Bayındır Han veya Kazan'a kızmış, dargın bir halde ordasına gelmiş, kendi eline âsi olarak *Gürcistan'a* gitmeyi düşünmüştü³⁸⁷.

Bizzat beylerbeyi *Salur Kazan*, beylerin "*çoban bile olmasa Kazan kâfiri alamazdı*" sözü ile başına kakınç kakacaklarından korkarak *Karacuk Çoban*'ın yardımını reddetmiş³⁸⁸, *Kan Turalı*'da deve ile savaşırken, sevgilisinin "*devenin burnuna yapış*" sözünü işittiği zaman şöyle demişti: "*mere ben bu devenin burnuna yapışacak ol kız söziyle yapıştı dirler. Yarın Oğuz eli'ne haber vara, deve elinde kalmışdı, kız kurtardı diyeler*"³⁸⁹. Destanlarda, destursuzca yani izin almadan bir kimsenin yağısına girmenin yani düşmanına saldırmanın ayıp olduğu ısrarla söyleniyor. Hattâ, beylerden *Şir Şem-seddin* "*destursuzca Bayındır Han'ın yağısını*" basmakla ün almıştı³⁹⁰. Bu husus, yani destursuzca yağıya girmenin ayıp oluşu geleneği, herhalde şeref ve haysiyeti korumak duygusu ile ilgili olmalıdır. Onlar aynı za-

Küçük Şeyh Hasan'ın kukla hükümdarı Süleyman Han ile yaptığı savaşta ilk önce yenilerek bir tepe ardına kaçmıştı. Orada eline bir *aşık* geçmiş ve onu *davlumbaz* (at üstünde çalınan trambet) üzerine atmış aşığın uma (yani aşığın dikilmesi) gelmesini uğurlu fal sayıp tepeden Süleyman Han'ın üzerine saldırarak onu öldürüp zaferi kazanmıştı (Yazıcıoğlu, *Selçuknâme*, Revan ktp. nr. 1390). Son Mardin *Artuklu* hükümdarı Melik İsa, Memlûk emiri Çekim ile 1407 de Kara Yülük Osman üzerine yürümeden önce savaşın sonucunu öğrenmek için *davlumbaz* üzerine aşık atmış ve aşığın onba (uma = aşığın dik durması) gelmesi zaferin Ak-koyunlu beyi tarafından kazanılacağını göstermişti (Diyârbekriyye, yap 22b).

³⁸⁵ Gökyay s. 22, 33, Ergin s. 112, 113.

³⁸⁶ Gökyay s. 4, Ergin s. 79.

³⁸⁷ Gökyay s. 91, Ergin s. 217, 218.

³⁸⁸ Gökyay s. 18, Ergin s. 105.

³⁸⁹ Gökyay s. 71, 75, Ergin s. 192, 196.

³⁹⁰ Gökyay 13, 23, 57, Ergin s. 96, 112, 174. Kanturalı düşmanla çarpışırken kendisine yardım eden meçhul bir yiğit sandığı sevgilisine şöyle söylüyor (Ergin, s. 195):

*Kalkübanı yerinden turan
Yiğit ne yiğitsin
Telesi kara kazılık atına binen
Yiğit ne yiğitsin
Gafillüce başlar kesen
Destursuzca menüm yağıtma giren
Yiğit ne yiğitsin
Desturzca yağıtma girmek
Bizim elde ayıb olur.*

manda *alp ere*³⁹¹ yani kahraman insana korku vermenin de ayıp olduğunu söylüyorlardı³⁹².

Sevinç davranışları *kas*, *kas* gülmekti³⁹³. Sevinçli bir haber ilgililere, *muştuluk ve gözün aydın* sözleri ile iletiliyordu³⁹⁴. *Muştuluk* deyiminin Ak-koyunlular'da, Safevîlerde ve *Türkiye'de* kullanıldığını biliyoruz³⁹⁵. Savaşlarda galip geldikleri veya her hangi bir tehlikeden kurtuldukları zaman *kul* ve *karavaş* azad ederlerdi. *Salur Kazan*, *Şekli Melik*'i yendikten sonra *kırk kul* ve *kırk kurnak* azad eylemiş yani onları hürriyetlerine kavuşturmuştu³⁹⁶. Fâtih de *Otluk Beli* savaşında Uzun Hasan Beg'e kazandığı zafer üzerine kırk binden artık olduğu söylenen kul ve karavaşlarını azad etmişti³⁹⁷.

Hayretlerini *bir eli diğerine vurarak* ifade ederlerdi³⁹⁸. Bu hareket, beklenilmeyen sevindirici veya üzüntü verici ve kızdırıcı bir olay ve haberin ani tepkisi idi³⁹⁹. Bu davranış şekli şimdi de *Türkiye'de* vardır.

Üzüntü davranışları başlıca ağlamaktır. Ölüm gibi acı olay ve haller ile ordalara *kara şiven* girer⁴⁰⁰ yani ordalar *yas* içinde kalır, mağrur beyler "*böğürü böğürü*" ağlarlar, kadınlar saçlarını yolar ve yüzlerini ve yakalarını yırtarlar⁴⁰¹ ve ayaklarından ayakkabılarını çıkarırlardı⁴⁰². Gök

³⁹¹ Destanlarda *alper*, *alperen* sözleri *yiğit*, *kahraman adam* anlamında sık sık zikrediliyor. Bu sözler Kâşgarlı'dan bu yana başlıca *türkçe* eserlerde çokca görülmektedir (Alp hakkında Köprülü, I, A; I, s. 379-384). Destanlarımızdaki *alp-tipi* M. Kaplan tarafından güzelce incelenmiştir (Türk destanında alp tipi, Z. V. Toğan'a armağan, İstanbul, 1950-1951, s. 204-213).

³⁹² Ergin s. 187, 223.

³⁹³ Gökyay s. 31, 46, Ergin s. 128, 146. Bu deyim Neşri'de de geçiyor (I, s. 303): "*lâtife-hikâyet ederler ki, bir gazi bir kâfiri depre çalub, iki pare eyleyüb depeledi. Bir kâfir anun karşısına geçüb kas güldü. Bu gazi eyitdi: bire mel'un bana mı gülersin?*"

³⁹⁴ Gökyay s. 43, 44, 85, 104, 105.

³⁹⁵ Tarama Sözlüğü, I. 521-522, II 698-699, III. 513-515, IV. 580-582, Feridun Bey, Münşeat-i selâtin, İstanbul, 1274, I, s. 276, 277; Diyarbekriyye; Âlem ârâ, I, s. 340.

³⁹⁶ Gökyay s. 24, 58, Ergin, s. 115, 176.

³⁹⁷ Sadeddin, *Tac ut-tevârih*, İstanbul, 1279, I, s. 542; Hammer, *türkçesi* M. Ata, İstanbul, 1330, III, s. 128.

³⁹⁸ Gökyay s. 40, 46, Ergin s. 143, 157.

³⁹⁹ Bununla ilgili olarak Moğol devrine ait bir iki misal:

سواران ترکان بر آشوفتند زکین دست بر دست میکوفتند
(Reşidüddin, *Cami'ut-tevârih*, Quatremère yay, Paris, 1834, s. 366).

امیر شیخ حسن ایلکانی چون این کلمات شنید و آن مکتوب بدید متحیر و متعجب ماند دست بر دست میزد
(Hafız-ı Ebrû, *Zeyl-i Câmi'ut tevârih-i Reşidî*, s. 161).

⁴⁰⁰ Ergin 130, 133, 135, 165, 167, s. 177. *Şiven* "*yas*" deyimine tarihi eserlerde de az rastgeliniyor. Timur, *Türkiye'den* döneceği esnada torunlarından Mehmed Sultan ölmüş ve bundan dolayı ulu bir yas tutulmuşdu:

امراء واعیان و سایر لشکریان و اعوان از مرد وزن دران شیون سیاه بر تن و پلاس و نم
بر کردن خاک بر سر و سنک در بر و بستر ازکاه و خاکستر فغان نوحه و زاری در بیت الاحزان
کیوان انداخته

(Şerefuddin Ali-i Yezdî, *Zafernâme*, Kalkutta, 1888, II, s. 496).

⁴⁰¹ Gökyay s. 25, 33, 35, Ergin, s. 116, 130, 131, 132, 134, 135, 165.

⁴⁰² Ergin s. 165. Selçuklu Tuğrul Beg'in ölümü üzerine Tuğrul Beg'in sa-

Türkler'den Osmanlı hânedanına kadar, bütün Türk hükümdarlarının yakınlarından birinin ölümü karşısında hüüngür hüüngür ağladıklarını biliyoruz. *Türkler*'de ölüm gibi olaylar karşısında ağlamak tabîî bir tepki kabul ediliyor, belki ağlamamak ayıp sayılıyordu. Destan kahramanlarında şiddetli üzüntünün başlıca tezahürlerinden birisi de börk yahut sarıklarını yere vurmaktı ki⁴⁰³, Osmanlılarda da aynı gelenek vardı⁴⁰⁴. Gök Türkler'de, ölüm vukuunda, ve cenaze töreninde (yuğ) saçların kesildiğini ve yüzlerin çizildiğini biliyoruz⁴⁰⁵.

Üzüntülü zamanlarda, *ak* renkteki elbiseler çıkarılarak, karalar giyilir ve *gök* sarınılırdı ki⁴⁰⁶ bunu da Osmanlılar dahil olmak üzere, başlıca Türk hânedanlarında, İlhanlılar ve Timurlular'da görüyoruz⁴⁰⁷.

rayında bulunanlar elbiselerini yırtmaya başlamışlar ise de vezir Âmid ul-mülk, buna engel olmuştu (Bundarı, türkçe tercümesi K. Burslan, T. T. K., İstanbul, 1943, s. 24).

⁴⁰³ Gökyay s. 35, Ergin s. 130, 135.

⁴⁰⁴ 1488 yılında Akkoyunlu Cihangir'in oğlu İbrahim Beg'in ölümü üzerine, başta hükümdar Yakub Beg olmak üzere, bütün Ak-koyunlu hânedanı mensubları, şehzadeleri, beyler ve diğer devlet adamları, yakalarını yırtıp, sarıklarını yere vurmuşlar ve *gök* renkli elbiseler giyerek günlerce ağlaşmışlardı (Fazlullah b. Ruzbehan, *Tarih-i âlem ârâ-yi Emîni*, Fatih ktp., nr. 4431, yap. 170a-170b).

Kanuni'nin ölümünü duyan *solakların* kethudaları ve orta başıları üsküflerini (bir çeşit başlık) yere vurup başlarına topraksaçmışlardı (Solakzâde, s. 422-423; Hammer, türkçe tercümesi, V, s. 100). Sarık veya börk, destandaki olayın da gösterdiği gibi, yalnız ölüm vukuunda değil, herhangi bir üzüntü anında da yere vuruluyordu. Oğlu Murad gelinceye kadar Çelebi Mehmed'in ölümü gizlenmişti. Cesed oturtulup arkasına bir oğlan konarak canlı imiş gibi silâhdarlara gösterildiği esnada saray hekimi paşaların yanına gelip yine danışıklı olarak, dülbendini yere vurub: "*komazsız pâdişahı ki eyu ola, bizim bu kadar çalışdığımız zâyî idersüz*" demişti (Âşık Paşa zâde, Tarih, İstanbul, 1332, s. 95). İran'a kaçan Kanuni'nin oğlu Bâyezid'in adamlarından Arab Mehmed Şah Tahmasb'a, Şehzadenin İran'da iktidarı ele geçirmek için bir tertip hazırladığını söylemişti. Bunu duyan Bâyezid'in kölelerinden birisi onun yanına koşarak *üsküfünü yere vurmuş* ve duyduklarını anlatmıştı (Peçevî, *Tarih*, İstanbul, I, s. 405).

⁴⁰⁵ Bilge Kağan, yazıtında Kültegin'in ölümünden ötürü: "*bunca budun saçın kulakın, buçtı*" deniliyor (Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk yazıtları*, T. D. K., İstanbul, 1936, I, s. 70). Batı Gök Türk yabgusu *Turxanth*'ın, babası Dilzibul'un ölümünden dolayı, *Türk* geleneğine göre, yüzünü çizip yırtmadığı için Bizans elçisine hakaret ettiği malumdur. (Chavannes, *Documents*, s. 24).

⁴⁰⁶ Gökyay s. 33, 34, 38, 39, Ergin s. 130, 131, 133, 134, 139, 140, 174.

⁴⁰⁷ Türkler'in ölüm ile ilgili davranışları bütün tarihleri boyunca -esasî aynı kalmak suretiyle- sürüp gelmiştir. Bir Gök Türk kağanı ile bir Osmanlı pâdişahının bir çok ruhî davranışları arasında hemen hiç fark yoktur. Ölüm gibi şiddetli üzüntülerin tepkileri de bunlardan birisidir. Türkler'in ölüm karşısındaki davranışları üzerinde, her devir için yeter derecede malzeme bulunduğu halde bunlar toplu ve mukayeseli bir surette henüz işlenmemiştir. Biz burada bu mes'ele ile ilgili olarak tarihî kaynaklardan aldığımız bir kaç misâli zikredeceğiz.

Türkler'in dünyanın en savaşçı kavimlerinden birisi oldukları halde, üzüntülü olaylar ve bilhassa ölüm gibi bir hâdisе karşısında gösterdikleri tepkilerin islâm şehirlerindeki halkça biraz garib karşılandığı anlaşılıyor. 1081 yılında Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın, Davud adlı oğlu ölmüştü. Melikşah, oğlunun ölümünden o kadar büyük bir teessür duydu ki, kendisini bir kaç defa öldürmek istemiş, fakat yanında bulunanlar bunu

Kısaca XVI. yüzyılda, İstanbul'da bile alelâde zamanlarda *kara renkli* elbiseler giyilmez ve bu renkte elbiseleri yabancıların dahi giymeleri hoş görülmezdi⁴⁰⁸.

Destanlarda kahramanlar, öldükleri takdirde, atlarının boğazlanıp, yani kesilip aşılarının verilmesini vasiyet etmektedirler⁴⁰⁹. Destanlarda bu

önlemişlerdi. *İsfahan'a* dört bir yandan gelen *Türkler*, saçlarını kesmişler, atlarının alınlarını çizmişler, ellerini ters çevirip, onların üzerine kara örtüler örtmüşlerdi. Yas yedi gün sürmüş, bir yandan devlet erkânının gayretleri, bir yandan da halifenin divana çıkması hakkında gönderdiği haberler üzerine *yas'a* son verilmişti (*Sibt ibn ul Cevzi*, Türk İslâm Eserleri Müzesi ktp, nr. 2134, yap. 47b). Keza, Selçuklu sultanı Muhammed Tapar'ın ve Sancar'ın annesinin ölümleri üzerine müverrihlerin görülmemiş ve işitilmemiş kelimeleri ile vasıfladıkları büyük yaslar tutulmuştu (*Ibn ul Esir*, X, s. 231, 252). Urfalı Mathieu'ye göre (Dulaaurier yay. Paris, 1858, s. 303), *Gence* bölgesinde Gazi adlı bir *Türk* beyi, 1122 de başarılı bir akımdan dönerken, *Gürcü* kralı David'in saldırısına uğrayarak yenilmiş, ölümden ve tutsak olmaktan kurtulan *Türkler*, başlarına toprak saçmışlar, yas elbiseleri giyip, başları açık olarak, *Gence'ye* sultanları Muhammed Tapar'ın oğlu Melik'in (Tuğrul) katına gitmişlerdi.

Moğollar çağında da, ölüm dolayısıyla ağır yaslar tutuluyordu. Misal olarak Olcaytu'nun ölümü dolayısıyla yapılan yasan bahsedelim:

Ebu Said, *Horasan'dan Sultaniyye'ye* yaklaşıncı, devlet erkânı ve emirler kendisini *kara ve gök* renkte olan yas elbiseleri ile karşılamışlardı. *Sultaniye'ye* gelince, Olcaytu'nun mezarı gözyaşları ve feryadlar içinde ziyaret edilmiş, sonra *yuğ aşı* verilmişti (Hafız-i Ebrû, *Ş. Câmi ul-tavârih-i Reşidi*, s. 72). *Celayirli* Şeyh Uveys, 1361 de ölen Bayram Beg adlı inakı için, çıplak vücuduna *kara kepenek* giyerek görülmemiş ve işitilmemiş bir yas tutmuşdu (aynı eser, s. 195). Türkiye'de beylikler çağında da "ağır yaslar" tutuluyordu. Osmanlı devrinde de yas geleneği aynen devam ettirilmiştir. Meselâ, müstakbel Fâtih, babasının ölümü üzerine, tahta geçmek için *Edirne'ye* yaklaşırken vezirler, beylerbeyiler, âlimler ve seyhler bir fersahlık yerden kendisini karşılamışlar ve dönüşte şehre girmeden önce II. Murad'ın ölümü dolayısıyla ağlama ve feryat etmeye başlamışlardı. Mehmed de atından inerek onlar ile birlikte ağlamıştı (Hammer, II, s. 207). Kanunî babasının cenaze töreninde, törende bulunan herkes gibi, karalar giyinmişti (Aynı eser, V, s. 11). Kendisi *Mısır'da* bulunduğu esnada *Tenîçeriler'in* ayaklandığını öğrenen Kanunî'nin vezir-i âzamlarından Makbul İbrahim Paşa bundan büyük bir üzüntü duyarak *kara elbise* giymişti (Aynı eser, V, s. 50).

⁴⁰⁸ Avusturya elçisi Busbek, *Türkler'in* bu yüzyılda kara renkten nefretini pek açık bir surette anlatıyor:

"*Türkler siyah rengi bayağı ve uğursuz sayarlar. Bir adamın siyah esvab giymesi iyi nazarla görülmez. O derecede ki, paşalar bizi siyah esvabla görünce çok defalar hayretlerimi bildirmişler hattâ ciddi surette şikâyet etmişlerdir. Türkiye'de hiç kimse siyah esvabla meydana çıkmaz. Meğer ki mühim bir para ziyanına uğramış, yahut bazı ağır hastalıklara maruz kalmış olsun. Yeşil renk kibarlık alâmeti telâkki ediliyor. Fakat harb zamanında ölüm işareti diye kabul olunmuştur. Beyaz, sarı, mor ve kurşunî v.s. daha uğurlu addedilir (Türk mektupları, s. 72). Ünlü Türkmen şâiri Dadal Oğlu'nun bir şiirindeki:*

"*Karalar giydik de attık alları*"

mısraının da gösterdiği gibi (P. Naili Boratav - H. Vedat Fıratlı, *İzahlı Halk edebiyatı antolojisi*, Ankara, 1943, s. 179), XIX. yüzyılda *Güneyli Türkiye Türkmenleri* arasında eski yas geleneği henüz unutulmamıştı.

⁴⁰⁹ Kâfirler'e tutsak düşmüş olan Uruz, babası Kaza'n'a, kendisi için, tehlikeye atılmaması ile ilgili olarak söylediği fedakârca sözler arasında :

geleniğin görülmesi pek dikkate şayandır. Çünkü, bu, pek eski bir gelenek olup Türkler'in İslâmlıktan önceki dinî inanışları ile ilgilidir. *Gök Türkler* çağında ölenin atlarının kendisi ile birlikte gömüldüğünü veya kesildiğini bildiğimiz gibi⁴¹⁰, X. yüzyılda *Oğuzlar*'da da ölenin atları kesiliyor ve derileri mezarın yanındaki sııklara asılıyordu. *İbn Fadlan*'ın⁴¹¹ öğrendiğine göre, atlarının kesilmesi, ölenin, uzun bir yolculuk yapacağı Cennet'e yayan gitmemesi içindi. Yani, ölen, Cennet'e kesilen atlarına binerek gidecekti.

Kısacası, atlarının kesilmesi, silâhlarının ve bazı şahsî eşyalarının mezara konması, ölenlerin öbür dünyada bunlardan mahrum kalmaması içindi. onlara göre, öbür dünyadaki hayat, belki ebediligi istisna edilir ise, bu dünyadakinden farksızdır. Destanlarda kahramanların atlarının kesilerek aş verilmesinden bahsedilmesi yalnız inanç olarak değil, gelenek olarak ta eski bir hâtıranın ifadesi olsa gerektir. Çünkü XV. yüzyılda ve hattâ *Selçuklular* çağında ölenlerin atların kesildiğine dair henüz bir kayda rastgelemedik.

Türkler'in, öbür dünya (ol acun) üzerindeki eski inanışlarının XI. destanda da ifade edildiği görülüyor. Bu destanda anlatıldığına göre, beylerbeyi Salur Kazan, Toman'ın kalesi tekürü tarafından tutsak alınarak kaledeki bir kuyuda hapsedilmişti. Tekür'ün karısı, ününü çok duyduğu Kazan'ın yanına gider ve ona: "*Kazan Beg nedür halün, dirligin yir altında mı hoştur, yoksa yir yüzünde mi hoştur, hem şimdi ne yirsin, ne içersin neye binersin*" der. Kazan da: "*ölülerine aş virdüğün vakit ellerinden alıram. Hem ölülerünüzün*

"Menüm anam menüm için kayurmasın

Bir ay baksun

Bir ayda varmaz isem iki ay baksun

İki ayda varmaz isem üç ay baksun

Üç ayda varmaz isem öldüğümü ol vakit bilsün

Aygır atum boğazlayup aşum vırsün

Yad kıızı helaluma destur vırsün....." demişti (Ergin, s. 10).

Dahi Uşun Koca oğlu Seğrek, Alınca kalesinde tutsak olan ağabeyisi Eğrek'i kurtarmaya giderken karısına: "*Kızsen mana bir yıl bakgıl, biryıl da gelmezisem iki yıl bakgıl iki yılda gelmezisem üç yıl bakgıl, gelmezisem ol vakit menüm öldüğümü bilesin. Aygır atum boğazlayup aşımı vergil*" sözlerini söylemişti (Ergin, s. 228).

⁴¹⁰ S. Julien, *Documents sur les Tou kieu* (Turcs), s. 331. E. Chavannes. *Documents sur les Toukieu* (Turcs) occidentaux, s. 241; A. İnan, *Şamanizm*, T. T. K., Ankara, 1954, s. 177-178; Aynı müellif, *Altay dağlarında bulunan eski Türk mezarları*, Belleten, sayı 43, s. 569-570.

⁴¹¹ s. 14; X. Yüzyılda *Oğuzlar*, s. 141. Kâşgarlı, ölü gömüldükten sonra yenilen yemeğebesin (بسن) yahut yağ besen denildiğini söylüyor (Atalay, I, s. 338-399). İbn Mühennâ'da (İstanbul, s. 164) yağ aşısı sözü geçer. Timur'un torunu Muhammed Sultan'ın ölümü üzerine, günlerce yastutulduktan sonra şehzâde'nin ruhunu tervih için, yoksullara sadaka dağıtılmış, *Kur'an* okunduktan sonra, aş verilmişti (Ş. Ali Yezdi, *Zafername*, II, s. 510-1511). Yavuz Selim de son Memlûk sultanı Tuman Bay'ın gömülmesinden sonra yemek pişirilip dağıtılmasını buyurmuştu (*Solakzâde*, s. 408). Bugün dahi *Türkiye*'de bir kimse öldükten sonra yemek pişirilip dağıtılmaktadır.

yorgasına binerem kâhillerin yederim” cevabını verir⁴¹². Bu parçada aynı zamanda, yemeleri için ölümlere aş verildiği şeklinde bir gelenek te belirtiliyor. Gerçekten Türk ve Moğollar’da böyle bir geleneğin mevcut olduğu görülüyor⁴¹³.

Sonuncu destanda ölmek üzere bulunan Beyrek, atının kuyruğunu kesilmesini söylemiş ve yoldaşları da bunu yerine getirmişlerdi⁴¹⁴. Bu gelenek ne gibi bir inançla ilgilidir bunu kesin olarak bilemiyoruz.

⁴¹² Ergin, s. 235.

⁴¹³ W. Barthold, *Türkler’de ve Moğollar’da defin merasimi*, türkçe tercemesi, Belleten, sayı 43, s. 530; A. İnönü, *Şamanizm*, s. 192-193.

⁴¹⁴ Gökyay s. 117-118, Ergin s. 248. *Türkler’de ölenin atının kuyruğunu kesmek pek eski bir gelenek idi. Altay’da Pazırık kazılarında bulunan atların-ki bizim kahramanlarındaki gibi bunlar da aygırdır- kuyrukları kesilmişir* (Abdülkadir İnönü, *Altay’da Pazırık hafriyatında çıkarılan atların vaziyetini türklerin defin merasimi bakımından izah*, II. Türk Tarih kongresi, T. T. K., İstanbul, 1943, s. 142-151). Bu gelenek, Türkiye’de de yüzyıllar boyunca devam etmiş, Osmanlı hânedanı da bu geleneği bırakmamıştır. XVI. yüzyılda *Mısır*’da ölen bir Osmanlı şehzadesinin de atlarının kuyrukları kesilmiş, eğrileri ters çevrilmiş ve kullandığı yaylar kırılarak nâşının üzerine konmuştu:

وفي يوم الاحد ثامن عشرة توفي الرئيس الاصيل العريق وهو سليمان بيك بن احمد بيك بن سلطان
ابو يزيد بن عثمان ملك الروم. فصنع له السلطان كفارة قدام جنازته واخرجوا قدام جنازته خيوله وهي
مقصوفة الاذناب وقد اقلبوا سروجها ووضعوا عمامته على نعشه وكسروا اقواسه ووضعوها على نعشه
وهذه على طريقة بلادهم

(İbn İyâs, IV, s. 303).

Şu kayıt XVI. yüzyılda Osmanlı hânedanının pek eski milli geleneklere bağlı bulunduğunu açıkça göstermektedir. Bu kayıta söylendiği gibi, Selçuklu hükümdarı, Sultan Melikşah’ın oğlu Davud’un ölümü üzerine, memleketin dört bir yanından *İsfahan*’da toplanıp yas tutan *Türkler’de* atlarının eğrilerini ters çevirmişlerdi (407 nr.lı haşiyeye bk.). Görüldüğü üzere rahmetli şehzade’nin yayları da kırılıp nâşının üzerine konmuştur. *Hunlarda*, *Gök Türkler’de* ve *Oğuzlar’da* ölenin silâhları ile birlikte gömüldüğünü biliyoruz. Yine bu kayıt’da görüldüğü gibi, ölenin sarık ve börtünün yani baş kabının nâşının üzerine konması da yaygın bir gelenektir.

Atların kuyruklarının kesilmesi, başlıca *Türk* ellerinde var olup (A. İnönü, aynı tebliğ, 147-149), bu gelenek son zamanlara değin *Türkiye’de* yaşamıştır.

Türkler’in bilhassa savaşa girişecekleri zaman atlarının kuyruklarını bağladıkları görülüyor. *Divanü lügati t-türk*’te (B. Atalay, I., s. 472) bu hususu ifade eden şöyle bir dördlük vardır:

“Kudruk katığ tügdümüz
Tengriğ öküş ögdümüz
Kemşip atığ tegdimiz
Aldap yana kaçtımız,,
yani:
Kuyruğu sıkı bağladık
Tanrı’yı çok ögdük
Gemi çekerek atı özengiledik
(Yağı yı) aldatarak yine kaçtık.

Bilindiği üzere Alp Arslan da *Malazgirt*’te savaşa girerken atının kuyruğunu eliyle bağlamış, beyleri ve askerleri de aynı şeyi yapmışlardı (*Ahbar ud-devlet is- Selçukiyye*, M. İkbâl yay., Lahor, 1933, s. 50; İbn ul-Cevzî, *el-Muntazam*, Haydar Abad, 1359, VIII, s. 262).

p 455

Kahramanların fazilet telâkkilerine gelince başlıca savaşçı olmaktı. Destanlardaki “baş kesmek, kan dökmek” sözü, savaşlarda düşmana karşı yiğitlik göstermeyi ifade ediyor. Değil ise, zayıflara, yaşlılara sataşan, yolculara, çobanlara saldıranlar onlar katında kötü insanlardır. *Kâfirler* tutsak bulunan Eğreg’i, kendisini kurtarmağa gelen kardeşi Seğrek ile döğüşdürmek gayesi ile ona, kardeşi için: “şunda bir delü yiğit, yolcunun, yolakcının, çobanın, çoluğun etmeğin alır⁴¹⁵” demişlerdi. Baba ile oğlun arasını açmak üzere olan Dirse Han’ın yoldaşları da, Dirse Han’a “Görürmisin Dirse Han neler oldu? Yarımасын, yarçımasıң, senin oğlun kör koptı, ercel koptı, kırk yiğidin boyına aldı, Kalın Oğuz’un üstüne yürüyüş etti. Ne yerde güzel koptıysa çeküb aldı, Ağ sakallu kocanın ağzın söğdi. Ağ pırçekli karının südün tartdı⁴¹⁶”, sözlerini söylemişlerdi. Onlarca bağışlayıcı yani merhametli olmak ta bir faziletti. Beyrek kendisinin öldüğünü söyliyerek sevgilisi ile evlenmek isteyen Yalancı oğlu Yartacık’ın kendi ayağına düşmesi ve kılıcının altından geçmesi yani bağışlama dilemesi üzerine onu affetmişti⁴¹⁷. Demek ki, bir kimsenin kılıcı altından geçmek bağışlama dilemek anlamına geliyor. Kahramanlarca “aman diyeni” öldürmemek te bir gelenektir⁴¹⁸.

Kısaca destanlarda *alp* yani kahraman, yüreği pek yani savaşçı, bununla beraber, ağır başlı, bağışlayıcı yani merhametli, zayıfları koruyucu (kalmış yiğit arkası), öğünmeyi sevmeyen⁴¹⁹ bir insandı ki, bugünkü milletlerin kahraman tipinin aynıdır. Alplar, bir birlerinin adlarını sormazlardı. Bu, nezaketsizlik addedilir, ayıp sayılırdı⁴²⁰. Destanlarda açları doyurmak, yalıncakları giydirmek, borçluyu borcundan kurtarmak da faziletli bir hareket sayılıyor. Hattâ Tanrı rızası için, kuru çaylar üzerine köprü yaptırmaktan, ulu yollar kenarında da imâretler kurdurmaktan bahsediliyor⁴²¹. *Salur Kazan*’a ait *Şecere-i Terâkime*’deki manzumede onun kırk bir atın etini bir kazana salarak bu eti eli ile, halka üleştirdiği söylendiği gibi⁴²², Osman ve Orhan beylerin de bu şekildeki hareketlerinden bahsediliyor⁴²³. Tarih bo-

⁴¹⁵ Gökyay s. 102, Ergin s. 230.

⁴¹⁶ Gökyay s. 6-7, Ergin s. 83-84.

⁴¹⁷ Gökyay s. 44, Ergin s. 151.

⁴¹⁸ Gökyay s. 24, Ergin s. 115.

⁴¹⁹ Gökyay s. 107, 108, 109, Ergin s. 236, 237, 238.

⁴²⁰ Eğrek, kendisini kurtarmaya gelen fakat birbirlerini tanımayan kardeşine soruyor: “Kalarda koparda yerüñ sorar olsam, ne yerdür? Karanu dün içinde yol azsañ umuñ nedir? Kaba alem küteren hanuñuz kim? Gavgı günü öndin depen alpuñuz kim? Yiğit senüñ babañ kim? Alper, erden adın yaşurmak ayıb olur, aduñ nedür yiğit dedi” (Gökyay s. 103, 104, Ergin s. 232). Kazan karşısına çıkan Dülek Evren’ce: “er erden adın yaşurmak ayıb olur aduñ nedür yiğit diğil mana” demişti (Gökyay, s. 112, Ergin s. 241). Korkunç yaratık Depe-Göz bile bu geleneğe riayet ediyor (Ergin s. 214).

⁴²¹ Gökyay s. 64, Ergin 184.

⁴²² III. Bölüm bk.

⁴²³ “Ve Osman Gazi gayet sâlih, Müslüman kişiydi. Ve âdetiydi kim üç günde bir taam pişirdüb fukarayı ve sultehayı cem idüb it’am iderdi ve hem yalıncakları giyürüb tonadırdı ve tul apretlere daim sadaka virirdi” (Neşri, I, s. 72-73; dahi s. 63).

yunca Türk halklarının, başında bulunan kağan, sultan, bey ve ağaları, kendilerine karşı bir takım vazifeler ile mükellef saydıkları görülüyor. Yani, onlar, başlarının buyruklarını yerine getirmelerine karşılık, bu başlarından da kendileri için bir takım hizmetler beklemektedirler. “*El mi yaman bey mi yaman*” sözü her halde bu husus ile ilgili olsa gerektir. *Türkiye*’de tarih boyunca, şehir ve köylerde, sultan’dan ağaya kadar, halkı idare edenlerin çeşitli âmme tesisleri vücuda getirmelerinin, yalnız dinî bir âmil ile değil, yukarıda işaret edilen millî anlayış ile de ilgili olduğu muhakkaktır.

17 — Destanların Tesiri :

Destanların şimdi elimizde ancak iki nüshası olmakla beraber, bunlara *Türkiye*’de, cemiyetin mânevi hayatında önemli bir yer verildiği, yüksek yaylalardaki çadırlarda, *bey* ve *paşaların* konaklarında olduğu gibi, saraylarda da dinlenip, okunduğu anlaşıyor. Memlûk müverrihi İbn Aybeg’in bu destanları muhtevi bulunan *Oğuznâme*’nin elden ele dolaştığını ve ozanların destanları kopuzları refakatında anlattıklarını yazdığını biliyoruz. Esasen aynı müverrihin bu destanlardan bahsetmesi tabii onların pek yaygın ve çok tanınmış olmalarından ileri gelmekte idi.

Topkapı Sarayı’nda, Yazıcı Oğlu’nun eserinin başındaki boş yapraklara yazılmış olan metin, *Oğuz eli*’ni ve destan kahramanlarını öğmektedir. Bu metin muhtevasının meçhul bir ozanın sözleri olduğunda şüphe yoktur. *Berlin kütüphanesinde* bulunan *Atalar sözü* risalesinde de, Dede Korkut ve destanlardaki diğer bazı şahısların adı geçiyor ve *Oğuzeli*’nden bahsediliyor ki, bunun da bir ozanın sözleri olduğu açıkça anlaşıyor. *Hacı Bektaş vîlâyet-nâmesi*’nde Bayındır Han, beylerbeyisi Kaza Han ve Korkut Ata’dan bahsediliyor⁴²⁴. Bahr ul ensab adlı yitık bir eserde bu destanların sözü konusu edildiğini ve *Bayburt*’lu Osman’ın III. Murat devrinde yazdığı tevârih-i cedîd-i mir’at-i cihan adlı kitabındaki bu destanlar ile ilgili bilgileri, bu eserden aldığını biliyoruz⁴²⁵. Destanların XIV-XVII. yüzyıllarda *Türkiye*’de yaygın bir halde tanınması şüphesiz ozanların eseridir. Yukarıda da söylendiği gibi, destanlar da bu ozanlardan birisinden dinlenerek yazılmıştır. 1431-32 yılında *Türkiye*’den geçen Bertrandon de la Broquière ozanların *Edirne*’de II. Murad’ın sarayında Murad’ın atalarına ait türküler söylediklerini yazıyor ki⁴²⁶, bunlar bizim destanlar olabilir. Bu destanların ne kadar rağbet görmüş oldukları şuradan da anlaşıyor ki, 1526 da Mohaç savaşının gecesinde Türk ordusunda, bu destanları okuyan ozanlar da, kopuzları ile yapılan şenliğe katılmışlardı⁴²⁷. Kısaca bu destanların *Avusturya* ucunda söylenip dinlendiğinde hiç şüphe yoktur.

⁴²⁴ A. S. Erzi, aynı makale, s. 185-187.

⁴²⁵ Gökyay başlangıç bölümü, s. XXXII-XXXIV.

⁴²⁶ s. 192.

⁴²⁷ *Câbecâ kösler, nefirler tabl ve surnalar, neyler çalınub din yolumñ serbazları meydan-ı gaza kurbanları Rum ilinin delûleri ve divâneleri şestarlal, tanburlar, kopuzlar nevahtı dub Oğuz gaza-*

XV. yüzyıla ait eserlerde, Osmanlı hânedanının menşei münasebetiyle *Oğuz eli* veya *tâifesi*'nden bahsedilir ve bu tâifenin, dindar, temiz yürekli, bir el olduğu söylenir. XVII. yüzyıla ait eserlerde dahi *Oğuz* adı geçer ve bu ad bu yüzyıla ait eserlerde, *saf, temiz yürekli*, anlamında bir sıfat olarak kullanılır⁴²⁸.

Bilindiği gibi, XI. yüzyıldan itibaren *Oğuzlar*'a *Türkmen* de denilmeye başlanmış ve *Moğol* devrinden itibaren bu sonuncu kelime, her yerde kavim adı olarak, *Oğuz*'un yerini almıştır. Bu sebeble, Osmanlı müverrihlerinin hânedanın *Türkmen eli*'ne mensup bulunduğunu yazmayıp ta, *Oğuzlar*'dan olduğunun söylenmesinin *Oğuzlar*'a ait destanların tesiri ile de ilgili olduğu kuvvetle hâtura geliyor. Bu ihtimali doğrulayan bir keyfiyet te Osmanlı müverrihlerinin, *Oğuzeli* hakkındaki bilgilerinin sadece veya en fazla Reşidüddin'in eserindeki *Oğuz ensabı*, *Oğuznâme* ve *Dede Korkut destanları* gibi, bizce malûm olan destanlardan gelmesidir.

Destanların *Kürdler* arasında da tanınmış ve sevilmiş olduğu anlaşılıyor. Yukarıda *Oğuz Han*'ın *Bügdüz Emen*'i Peygamber'e gönderdiği ve bu beyin *Kürd* olduğu hakkında Kürtler arasındaki bir rivayeti Şeref Han'ın bildirdiği söylenmişti. Yine, *Kürd-Hımslı* beylerinden birinin ve oğlunun destan kahramanlarından *Salur Kazan*'ın kardeşi *Kara Güne* ile oğlu *Kara Budak*'ın adlarını taşıdıklarından bahsedilmiştir. Bunun gibi, XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan *Erdelân-Kürd* hâkimlerinden birisi de *Basat* (باط) adını taşıyordu⁴²⁹.

EK

OSMANLI HÂNEGANI'NIN BOY MENŞEİ

Ertuğrul Bey ve oğlu *Osman Bey*'in bir *Türkmen* oymağının başları olduğunda şüphe yoktur. Bu oymağın *Söğüt* yöresine *Ankara* bölgesinden geldiği hakkındaki rivayetlerin¹ doğruluğuna inanılabilir. Bu gelişin komşuları *Germiyanlılar*'ın *Kütahya* çevresine gelişlerinden sonra olduğunun da

larının hikâyet efrûzları ozanlar çalub çağırub şenlikler ve şâdilıklar iderlerdi (Celâlzâde, *Tabakat ul memâlik*, Millet ktp., nr. 779, yap. 254 a).

⁴²⁸ "Hakîr: Hanım! Osmanlı, *Oğuz* tâifesidir derya misal askere malik olmağla hiyle *hud'a nedir bilmez*" (Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul, 1314, IV, s. 327). Aynı müellif *Eğri* kalesinden bahsederken: "halkı *Başnak*"tır, lâkin gayet hiyle, *hud'a bilmez Oğuz tâifesidir*" diyor (V, s. 175). Yine Evliya Çelebi, *Varvar Ali Paşa* için: "Varvar harem-i hâsda perveriş bulmuş, *Bosnev -ul -asl, sâde dil*, *Oğuz bir adam idi*" diyor (II, s. 447, dahi, aynı müellif, II, s. 173, IV, s. 134, IX, s. 84, 338). *Peçevî*'de de (Tarih, I, s. 95), *Oğuzâne* deyimi vardır ki, *tok sözlü* anlamına geliyor.

⁴²⁹ Şeref Han, *Şerefnâme*, s. 123-124.

¹ *Karamanî Mehmed Paşa tarihi*, türkçe tercümesi *Mükrimin Halil* (Yinanç), *Türk Tarih encümeni mecmuası*, numara 1 (78), s. 87; *Oruç Bey, Tevârih-i âl-i Osman*, s. 7; *Âşık-paşazâde*, s. 4; *Neşrî*, I, s. 60-61.

bir gerçeği ifade ettiği söylenebilir². Germiyanlılar'ın 1242 tarihlerinde Malatya çevresinde yaşadıklarını biliyoruz³. Onların Kütahya bölgesine aynı yüzyılın ikinci yarısının başlarında geldikleri kuvvetle tahmin edilebilir. Çünkü, Hülagü, *Moğollar*'a, başeğmediklerinden ötürü, *Türkiye*'deki *Türkmenler*'in öldürülmelerini buyurmuşdu. Gerek Hülagü, gerek Abaka'nın buyrukları ile *Moğollar*, çok *Türkmen* öldürdüler ve bir kısmını da tutsak aldılar. Bunun sonucunda *Türkmenler*'in pek önemli bir kısmı, *Suriye*'ye inerek *Memlükler*'e sığınmışlar, bir çokları batı uclarına gelmişler, bir bölümü de *Moğollar*'ın erişemeyecekleri dağlık ve ormanlık bölgelere çekilmişlerdi. Ertuğrul'un *Ankara* çevresine ve oradan da *Söğüt* yöresine gelmesi, *Moğollar*'ın sıkıştırması ile ilgili olabilir. Onun *Söğüt* yöresine, XIII. yüzyılın ikinci yarısında geldiği anlaşılıyor. Bu gelişte Ertuğrul ile birlikte Samsa Çavuş gibi daha bazı *Türkmen* reisleri de uçlar'a gelmişlerdi⁴. Ertuğrul'un başında bulunduğu oymak, *Türkiye*'ye ne zaman geldi? Bize göre bu meseleyi çözmek mümkün değildir. Bu oymağın *Moğol* saldırışı üzerine *Horasan*'dan *Türkiye*'ye geldiği üzerindeki rivayeti reddedecek kesin delillerimiz olmasa gerektir.

Orhan Bey'den sonra *türkçe* ad taşıyan bir Osmanlı hükümdarı görülüyor. Onların ünvanları da Fâtih'e kadar umumiyetle *bey*, *han* ve *sultandı*. *Han* ünvanını gâliba ilk önce Yıldırım Bayezid kullanmıştır⁵. Osman Bey'in ilk zamanlarında yaylak ve kışlak yaşayışı devam etmiştir⁶. Orhan Bey kendisi ile görüşen İbn Batuta tarafından diğer Anadolu beylerinin çoğu gibi *Türkmen* olarak vasıflanıyor⁷. *Avrupa*'da *Anadolu*'ya, fethi takip eden yıllarda *Türkiye* denilmeğe başlanmış, doğuda da, Anadolu, her zaman bir *Türkmen* ülkesi olarak tanınmıştı. Suriye ve Mısır fâtihî Yavuz Selim'e çağdaş *Mısırlı* müverrih İbn İyas⁸ *Türkmen* hükümdarı diyor ve Osmanlı *Türkleri*, onların kıyafet ve gelenekleri, yine bu ad ile vasıflanıyor. Orhan Bey zamanında Osmanlı hizmetinde bir *göçer ev* yani bir *Yörük* topluluğu kümesi vardı ki, Orhan Bey onların başına oğullarından birisini geçirmişti⁹.

İlk Osmanlı yerli kaynağı olan Ahmedî'nin *Osmanlı tarihi*'nde¹⁰ Ertuğrul, Gündüz Alp ve Gök Alp, *Oğuz* adıyla vasıflanıyorlar. Fakat Ertuğrul'un başındaki oymağın veya onun mensup bulunduğu boyun adı söylenmiyor. Timur, Bâyezid'e gönderdiği mektuplarından birinde

² "Germiyan oğulları ol garibleri (yani Osman Bey ve oymağını) sevmezdi" (Neşri, I, s. 87).

³ İbn Bibî, Houtsma, yay., Leyden, 1902, s. 229, 232, 326, 337; İ. H. Uzunçarşılı, *Germiyan oğulları*, I. A., IV, s. 767.

⁴ *Âşıkpaşazâde*, s. 13.

⁵ M. H. Yinanç, Bayezid, I. A., II, s. 390.

⁶ *Âşıkpaşazâde*, s. 11, 15.

⁷ *Mısır* basımı, 1322, I, s. 233, türkçe tercümesi, Şerî fPaşa, İstanbul, 1333, I., s. 341.

⁸ İbn İyas, *Bedâyi'uz-zuhur*, İstanbul, 1932, s. 75, 206, 244.

⁹ Neşri, I, s. 104-105.

¹⁰ N. Sami Banarlı yay., *Türkiyat Mecmuası*, VI., s. 113.

Bayezid'in "gemici bir Türkmen'in soyundan" geldiğini yazmıştı¹¹. Timur'un bu sözle Bâyezid'i küçük düşürmek istediği açıkça görülüyor. *Gemici* sözünün Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi gibi uç-Türkmen beyliklerinin donanmalar yaparak denizlerde faaliyet göstermelerinden çıktığında şüphe yoktur. Vaktiyle *Kureyşliler*'in gemici kavimdaşları *Arablar*'ı istihfaf ettikleri gibi, göçebe Çağataylar'ın da denizciliği aşağı bir meslek saydıkları görülüyor. *Türkmen* adına gelince, bu adın, Timurlular katında ve hattâ onların asrında umumiyetle şerefli bir mevkii olmadığı anlaşıyor. Osmanlı müverrihlerinin umumiyetle hânedanın Türkmen eli'ne mensup olduğunu söylememeleri bu husus ile ilgili olacaktır. Bütün müverrihlerce *Türkmen* olarak vasıflanan Akkoyunlu hânedanı mensupları bile, kendilerinin *Türkmen* değil, *Oğuz* elinden olduklarını söylüyorlardı.

Osmanlı hânedanının *Kayı* boyundan idüğünü ilk defa eserini II. Murad devrinde yazmış olan, Yazıcı Oğlu Ali söylemektedir¹². Fakat onun bu mahiyetteki sözlerine güvenilmiyeceğini eserinin incelenmesi bize gösteriyor. Yazıcı Oğlu Reşidüddin'in *Oğuz* ensabına ait olan bölümünü *türkçeye* çevirmiş, *Câmi'ut-tevarih*'de Cengiz Han'a atfedilen sözleri, *Oğuz* Han söylemiş gibi gösterdikten başka¹³ yine kitabında Selçuklu devletinde *Oğuz* türesinin hâkim olduğu ve Selçuklu ordusuna *Oğuz* boy beylerinin kumanda ettikleri ve bazı selçuklu emirlerinin de şu veya bu *Oğuz* boyuna mensup bulundukları şeklinde -yine tercüme ettiği İbn Bîbî'nin Selçuklu tarihinde olmayan- sözler de görülmektedir¹⁴.

Müellifin bu sözlerinin doğru olmadığını, onları millî duygularının sâiki ile kendiliğinden uydurduğunu, bu ifadelerin yalnız kaynağı olan İbn Bîbî'nin eserinde olmaması değil, bilhassa Selçuklu tarihi üzerindeki bilgilerimiz meydana koymaktadır. Yazıcı oğlu'nun eserini yazdığı zamanın hükümdarı olan II. Murad'ın bazı paralarında da *Kayı* damgası görülmektedir¹⁵. Ondan önceki Osmanlı hükümdarlarından hiç birisinin paralarında böyle bir damga yoktur. Her iki husustan ötürü, P. Wittek, II. Murad'ın sarayında bir millî romantizm cereyanının doğduğunu ileri sürmüştü ki,¹⁶ biz de bunun bir gerçek olduğuna kaniiz. Her nekad II. Murad'ın haleflerine ait paralarda bu damgaya rastlanmamakta ise de onlara ait şahsî eşyalara,

¹¹ Ş. A. Yezdi, *Zâfernâme*, II, s. 259.

¹² *Tevârih-i al-i Selçuk*, Revan, 1390, s. 26; Houtsma yay, Leyden, 1892, III., s. 218.

¹³ s. 26 ve devamı.

¹⁴ Houtsma yay, s. 2, 10, 57, 82, 89, 91, 97, 99, 157, 204, 208, 210, 215, 217, 236.

¹⁵ Gâlib Edhem, *Takvim-i meskukat-ı Osmaniye*, İstanbul, 1307, s. 31, 33; Halil Edhem, s. 49, 58, 68.

¹⁶ *De la défaite d'Ankara à la prise de Constantinople*, Revue des études Islamiques, 1938, I, s. 27-28 türkçe tercümesi Halil İnalcık, *Ankara Bozgunundan İstanbul'un zaftına*, Belleten, VII, sayı 27, s. 582-583; Aynı müellif, *The rise of the Ottoman Empire*, London, 1958, s. 11, türkçe tercümesi, Fahriye Arık, *Osmanlı imparatorluğunun doğuşu*, İstanbul, 1947, s. 16-17.

silâhlara damga vurmak geleneği devam etmiştir. Kanunî devrine ait bazı toplarda dahi, namlu ucunda olmak üzere, bu damga görülmektedir¹⁷.

Fâtih devrinde, *İran*'dan gelenlere büyük bir itibar gösterildiği üzerindeki gerçek vâkıaya rağmen, bu devirde de kavmî hâturalara değer verme cereyanı devam etmekte idi. Fâtih'in torunlarından birisine, efsanevî *Türk* hükümdarı Oğuz Han'ın adının verilmesi, bir ötekisine, *Oğuzlar*'ın mânevi şahsiyeti Korkut'un adının konması bununla ilgilidir. Diğer *Türk* hânedanlarında bu adlara rastlanmaz. Yine bu hükümdar ile halefi II. Bâyezid devrinde yazılmış belli başlı Osmanlı tarihlerinde hânedan *Oğuzlar*'a veya bunların *Kayı* boyuna bağlanır. Fakat onların bu hususta esaslı bir bilgi veya rivayete değil, Yazıcı Oğlu'nun ifadesine dayandıkları veya kavmî hâturalara değer verme cereyanının tesiri altında kaldıkları açık olarak görülüyor. Bu müverrihler *Oğuz* ensabı hakkında okadar bilgisiz idiler ki, Kayı Han, Oğuz Han'ın dedesi gibi gösterilmiş ve Osmanlı ailesi de Oğuz Han oğlu Gök Alp'a bağlanmıştır¹⁸. Onlardaki hânedanın eski atalarına dair soy kütüğü de bilgisizce bir uydurmadan başka bir şey olmayıp hepsinde aynı olan bu soy kütüğü Fâtih devrinde yapılmıştır¹⁹.

Kısaca, şimdiki durumda Osmanlı hânedanının, sair bir çok *Türk* hânedanları gibi, *Oğuz* boylarından hangisine mensup olduğunun bilinemeyeceği kanaatındayız. Osmanlı hânedanı, XV. ve XVI. yüzyıllarda, *Kütahya*, *Denizli*, *Menteşe* bölgelerinde önemli teşekkülleri olan *Kayı* boyuna²⁰ ve yahut öteki boylardan birisine mensup olabilir. Fakat bunu ilmî olarak bilemiyoruz.

Kavmî hâturalara dönüş ceryanının sebebine gelince, P. Wittek, bunu, Çelebi Mahmed'in *Amasya* valiliği esnasında *Türkmenler* ile teması ve bunun neticesinde onlardan kavmî hâturaları öğrenmiş olması ile izah etmiştir²¹. Bize göre, bunu umumî bir sebebe bağlamak daha doğru olacaktır. Yani *Türkmenler*'in doğuda önemli siyasî başarılar elde etmeleri, Kara-Koyunlular'ın *İran*'a, Ak-koyunlular'ın da *Doğu Anadolu*'nun önemli bir kısmına hâkim olmaları ve bununla ilgili olarak, *Oğuzlar*'a ait destanların, eskisine nisbetle daha fazla yayılması ve itibar kazanması bu cereyanın doğuşunda başlıca âmil olmuştur. Ak-koyunlu ailesi daha

¹⁷ F. Sümer, *Kayı maddesi*, İ. A., 60., s. 462.

¹⁸ Şükrullah, Atsız tercümesi, s. 27; Ruhi, *Tevârih-i âl-i Osman*, T. T. Kurumu fotokopisi. İdris-i Bidlisi, *Hest bihişt*, Nurosmeniye ktp., nr. 3209, yap 24b.

¹⁹ Bu soy kütüklerinin hepsinde, Oğuz'dan sonra Gök Alp geliyor. Yani Osmanlı ailesi, Oğuz ensabına göre, Oğuz Han'ın altı oğlundan Gök Alp'a bağlanıyor. Şükrullah (s. 27) bunu Kara-koyunlular hükümdarı Cihanşah'a açıkça söyler. Halbuki Ensab geleneğine göre Kayı, Gün'ün oğludur. Gök Alp'ın oğulları ise, Bayındır, Peçenek, Çavundur ve Çepni'dir. Soy kütüklerinde Gök Alp adının bulunması belki Ak-koyunlu tesiri ile ilgilidir. *Kitab-ı Diyârbekriyye*'deki Ak-koyunlu soy kütüğü de düzmedir.

²⁰ F. Sümer, *Kayı*, İ. A., 60, s. 460-461.

²¹ Gösterilen yerler.

Hamza Beg'den itibaren paralarına *Bayındır* damgasını koydurmuştur ²². Yazıcıoğlu, Kara Yülük Osman Beg'in, oğullarına göçebe yaşayışı bırakmamalarını çünkü, beylik yapmanın bununla mümkün olacağını vasiyet ettiğini kaydeder ²³. Şükrullah da elçilik ile gittiği Kara-koyunlu sarayında, *uygur* yazısı ile yazılmış bir *Oğuznâme* görmüş ve II. Murad'ın Cihanşah ile Oğuz ensabına göre akraba olduğunu bizzat bu hükümdardan öğrenmişti ²⁴. Osmanlı ailesinin ve aydın çevresinin Ak-koyunlu hânedanına asâlet bakımından yüksek bir değer verdikleri görülüyor. Uzun Hasan Beg oğlu Uğurlu Mehmed Fâtih'e, oğlu Göde Ahmed'te Bâyezid'e güveyi olmuşlardır. Osmanlı müverrihleri Uzun Hasan Beg'i Fâtih ile rekabete girdiği ve onunla savaştığı için kötülemişler ise de, kendisinin Bayındır Han'ın neslinden olduğunu yazarak onun asil bir soya mensup bulunduğunu kabul ve teslim etmişlerdir. Bu hususlarda Kara ve Ak-Koyunluların İran ve Irak gibi, o zamanlar Türkiye'de medenî ülkeler tanınan yerlere hâkim olmuş bulunmalarını da gözönünde tutmamız gerekir.

Türkmen yahut eski adıyla Oğuz elinden olduğu her türlü şüpheden uzak olan Osmanlı ailesi, bu elin hangi boyuna mensup bulunursa bulunsun, daha Orhan Bey'den itibaren türkçeyi resmî dil olarak kullanmış, kaymî hâtıralara değer vermiş, devlet teşkilât ve müesseselerinde selefleri olan Türk devletlerininkini örnek almış ve türlü alanlardaki davranışlarında da eski millî geleneklere bağlı kalmıştır; XVI. yüzyılda büyük siyasî başarılarının bir neticesi olarak da, türkçe'yi dünyanın belli başlı kültür ve siyaset dillerinden biri haline getirmiştir.

²² Ahmed Tevhid, *Meskûkât-ı kadime-i İslâmiye kataloğu*, s. 475, 477.

²³ s. 27.

²⁴ Nurosmâniye ktp., nr. 3059, s. 307, türkçe tercümesi, Atsız, s. 27.